

H. A. C. SNETHLAGE
ALBERT SCHWEITZER

ALBERT SCHWEITZER

GODSDIENSTOEFENING IN LAMBERENE

H. A. C. SNETHLAGE
ALBERT SCHWEITZER

*DE MAN DIE TOT ALLEN
SPREEKT*

AMSTERDAM MCMXXXV
BOEKHANDEL LANKAMP & BRINKMAN
OP DE SPIEGELGRACHT

INHOUD

	Pag.
Inleiding	7
Schweitzer als theoloog	15
Schweitzer als filosoof	28
Waarom naar Lambarene?	44
Schweitzer een man van synthese	53
Schweitzer's ascese en humor	66
Schweitzer als dokter	74
Schweitzer als musicus	85
Uit Schweitzer's jeugd	89
Een enkel woord ten slotte	95

INLEIDING

Hoewel het leven van Schweitzer aan de meesten bekend is, zal het toch noodig zijn, eene korte levensschets te geven. Albert Schweitzer werd 14 Januari 1875 te Kaysersberg in den Elzas geboren. Eenige weken later verhuisde zijn vader, die predikant was, naar Günsbach, in het Münsterdal. In Günsbach bracht Schweitzer zijn jeugd door, maar moest, toen hij naar het gymnasium zou gaan, in huis komen te Mülhausen, bij een oom. In 1893 deed hij eindexamen, waarna hij student werd, in de theologie en filosofie, te Straatsburg. De militaire dienstdienst viel in 1894. Einde October 1898 was Schweitzer in Parijs, om de filosofische colleges aan de Sorbonne te volgen, en zich, bij Widor, in het orgelspel, dat hij reeds van kind af beoefend had, te bekwamen. Den voorzomer van 1899 bracht hij te Berlijn door, voor zijne studie in de wijsbegeerte. In Juli 1899 promoveerde hij te Straatsburg in de wijsbegeerte, op eene dissertatie over de „Religionsfilosofie” van Kant. Daarop volgden de theologische examens. 1 December '99 wordt Schweitzer aangesteld als predikant aan de St. Nicolaï-gemeente te Straatsburg, als „Vikar”. Hij woont in de Thomasstichting, is ongetrouwd, en kan rondkomen van zijn tractement van 1200 Mark. Terwijl hij zijn werk als Vikar doet, blijft hij studeeren, ook in de muziek, en gaat, in zijne vacantie, drie maanden per jaar, òf naar Günsbach òf naar Parijs, waar hij bij Widor les neemt, en lezingen houdt over filosofie en literatuur. 21 Juli 1900 promoveert hij in de theologie, over het Avondmaalsprobleem en het Messiasgeheim. In deze jaren ontdekt hij, voor zich, den historischen persoon van Jezus, en diens wezenlijke beteekenis.

1 Maart 1902 wordt hij professor in de theologie te Straats-

burg, en in 1903 bovendien leider van het theologische seminarie (Collegium Wilhelmitanum). Zijn vrije tijd wijdt hij aan Bach. In 1905 verschijnen zijn boek over Bach, in het Fransch en in het Duitsch, en enkele studies over orgelbouw.

13 October 1905, wanneer hij te Parijs is, maakt hij zijn besluit bekend, in de medicijnen te willen gaan studeeren, om daarna als arts in Aequatoriaal-Afrika, in dienst der Zending, te arbeiden.

Van 1905—1912 studeert hij medicijnen, en promoveert in 1912 op een proefschrift over „Jezus, psychiatrisch beoordeeld”. Als student in de medicijnen vindt hij tijd voor literaire, theologische en cultuurhistorische studie. In 1906, wanneer hij dus medisch student is, verschijnt zijn groote werk over de *Leben-Jesu Forschung*.

18 Juni 1912 trouwt hij met Helen: Bresslau, dochter van den Straatsburger historicus.

In 1913 gaan zij naar Afrika, naar Lambarene, waar zij tot 1917 blijven. Wanneer zij daar een jaar zijn, breekt de oorlog uit. Deze is de aanleiding, dat Schweitzer zich, voorzoover hij hiervoor tijd heeft, in de studie over de cultuur en wereldbeschouwing verdiept, en den grondslag legt voor zijn later verschenen werken. In 1917 moet Schweitzer naar Europa terug, om, als Elzasser, die op Fransch gebied werkt, geïnterneerd te worden, eerst in Garaison, daarna in St. Rémy. Later komt hij in den Elzas terug, en wordt assistent-arts in het ziekenhuis te Straatsburg en predikant bij de St. Nicolaï-gemeente.

Na den oorlog komt hij in aanraking met den Lutherschen aartsbisschop van Zweden, Nathan Söderblom, houdt lezingen in Zweden, en orgelconcerten, doet dit ook in Engeland en Zwitserland en Denemarken. De lezingen behandelen de cultuurvragen, de problemen van het oudste Christendom, de wereldgodsdiensten. Ook vertelt hij, in een populair boek

(Aan den Zoom van het Oerwoud) over zijn werk als dokter in Lambarene. In Spanje werkt hij mee aan de eerste opvoering van de Mattheus-Passion in dit land, te Barcelona.

Zijn tweede verblijf in Lambarene valt van 1924—1927, waar het ziekenhuis opnieuw moet worden opgebouwd. Van dezen tijd vertelt „Opnieuw naar Lambarene”.

1927/1928 is hij weder in Europa, waar hij reist, en voordrachten houdt, en orgelconcerten geeft, om op deze manier het voor Lambarene benodigde geld te verdienen. Ook werkt hij aan het mooie boek over Paulus, later verschenen: „Die Mystik des Apostels Paulus”. In 1929 gaat hij weder naar Lambarene.

In 1931 verschijnt het, voor de kennis van Schweitzer's persoon en werk zoo buitengewoon-belangrijke „Aus meinem Leben und Denken”, waaraan al de gegevens van bovengenoemde opsomming ontleend zijn, en dat voor het begrijpen van Schweitzer onschatbaar materiaal verschaft.

Na 1929 vertoeft Schweitzer, afwisselend, in Afrika en Europa. Zooals bekend is, is hij, begin 1935, na de viering van zijn 60en verjaardag, weder naar Lambarene vertrokken. Zijne vrouw, en dochter — hij heeft één kind — bleven in Zwitserland, om gezondheidsredenen, en ook met het oog op de opvoeding van het vijftienjarige meisje.

Dit is, in vogelvlucht, een overzicht van Schweitzer's leven ¹⁾.

Het is wel een zeer wonderlijk leven, een, dat niet past in de gewone rubrieken. Als geleerde is hij geen studeerkamer-man; als dokter is hij, naar het oordeel van collega's, een bekwaam chirurg en geneesheer, en toch zal men hem niet bij voorkeur als arts typeeren, hij is theoloog, en ontsnapt aan elke rubricee-

¹⁾ Terwijl ik de drukproef corrigeer, verneem ik, dat Schweitzer naar Europa teruggekeerd is, om, in November van dit jaar, wetenschappelijke voordrachten te houden in Engeland.

ring, hij schrijft filosofie, maar mist vele eigenaardigheden van den filosoof, hij is als musicus artist, en hoewel de artist in al zijn werk te voorschijn komt, lijkt hij in geen enkel opzicht op den artist, zooals de practijk dezen gewoonlijk te zien geeft.

In 1933 verscheen een roman van Theun de Vries: „Doctor José droomt vergeefs”. Hij beschrijft den strijd van een vrijmetselaar, Dr. José, met de katholieke kerk. De geschiedenis speelt zich af op een eenzaam eiland, ver buiten de beschaafde wereld, waar het Spaansche regime heerscht.

Doctor José komt, nadat hij in Europa gestudeerd heeft, op het eiland, waar hij als jongen is opgevoed, waar zijn vader een landgoed had. Hij vestigt er zich als dokter, maar ook als ingenieur en taalkundige. Er is in dezen man een sterk-sociale trek: hij wil helpen, opvoeden, genezen, hij wil nieuwe wegen aanleggen, bruggen slaan, de menschen in hun maatschappelijk leven vooruitbrengen. Doctor José is ook de wetenschappelijke mensch, de taalgeleerde, de man, die het katholieke geloof beschouwt als bekrompenheid. Met een onderwijzer, evenals hij een vijand van den godsdienst, richt hij eene school op, om aan de jeugd verlichte denkbeelden bij te brengen. Nu ontbrandt de strijd tusschen den pastoor en den dokter, tusschen de katholieke kerk en den vrijdenker. In dien strijd verliest Doctor José, hij wordt van heulen met bergbandieten beschuldigd, en ter dood gebracht. Doctor José droomt tevergeefs.

Men zou dezen roman kunnen beschouwen als een tegenhanger van dien van Dr. Albert Schweitzer.

Ook Schweitzer's leven is romantisch, ook Schweitzer heeft zijn droom, ook Schweitzer aanvaardt den strijd tegen bekrompenheid en bijgeloof, ook Schweitzer's werk is opvoeden, ge-

nezen, bruggen slaan, het avontuur midden in eene donkere wereld. En Schweitzer's roman zou als titel kunnen hebben „Dr. Schweitzer droomt niet tevergeefs”.

Menno ter Braak zegt in zijn bundel „Het tweede Gezicht” een hatelijkheid over Schweitzer, die voor hem het beeld van een chimaera oproept (de chimaera is een monster, dat uit verschillende dieren bestaat, leeuw, geit, slang). Waar Menno ter Braak leider is van eene groep jongeren, die voor de „ontmaskering” opkomen, is het goed met deze kritiek te rekenen, al bestaat de neiging haar, vanwege haar toon, dood te zwijgen.

Schweitzer is met Goethe vergeleken geworden. In 1928 verkreeg Schweitzer den Goethe-prijs. Goethe had ook het veelomvattende. Indien Schweitzer ook maar iets van den dilet-tant had, zou hij niet in staat zijn in Lambarene een stukje wereld te scheppen, dat van zóó zuivere atmosfeer is doortrokken, en tegelijkertijd zóó reëel. Alle idealisme-zonder-realisme is, in zijne pogingen om iets practisch tot werkelijkheid te maken, gestrand. Wij denken bijvoorbeeld aan kolonie-stichting en dergelijke pogingen.

Julien Benda, de fransche wijsgeer en romanschrijver, sprak, op het schrijverscongres te Parijs, in den zomer van 1935, over de van oorsprong Hellenistische scheiding tusschen geest en hand. Sinds Socrates, zegt hij, heeft de wijsbegeerte zich doen kennen als eene verheerlijking van den geest, die nauwelijks verband hield met het stoffelijk en economisch leven. De Grieken gaven hun opvatting aan de Romeinen over; men leest bij Seneca, dat kennis niet het doel heeft de menschen te leeren hunne handen te gebruiken, veeleer beoogt zij vorming van de ziel. Kerk en universiteit, stoelen, zooal niet op dezelfde leer, dan toch op dezelfde practijk. De Westersche litteratuur voert naar de abstractie. Nietzsche — merkt Benda op — heeft doen uitkomen, hoezeer de daadmensch Hercules een praat-

mensch wordt, zoodra de dichters zich met hem bemoeien. Met alle romantische helden gaat het evenzoo. Een helder oogenblik van bezinning toont Schiller in zijn „Lied von der Glocke”, wanneer hij de hand, die handelt, verheerlijkt, en samenhang brengt tusschen hand en geest.

Das ist es was den Menschen zieret,
Denn dazu ward ihm der Verstand,
Dass er im innern Herzen spüret,
Was er erschafft mit seiner Hand ¹⁾).

Benda ziet eene zoodanige verbinding in het streven der kunstenaars van het communisme. Hun kunst staat niet los van de menschheid, maar komt daaruit voort.

Deze beschouwing van Benda kan men gebruiken, om Schweitzer te begrijpen — en om ook weer verwonderd te zijn over de eigenaardigheid van deze bijzondere persoonlijkheid. „Geest en hand” werken bij hem samen, soms zoo letterlijk mogelijk, wanneer hij in het oerwoud handenarbeid verricht, boomen kapt en sleept, voor den bouw van het hospitaal, waar hij dokter is met een zeer geestelijk ideaal. Schweitzer heeft iets van Hercules, den daadmensch. Ook zijne theologie en filosofie heeft den tendenz den mensch te brengen tot de daad, de ethische daad. Schweitzer is een krachtmensch, en de verschillende gestalten, die hij aanneemt — als theoloog, als filosoof, als dokter, als musicus — blijken de verschillende kanten te zijn van ééne geweldige persoonlijkheid.

Ieder mensch wordt ten slotte onderworpen aan een „laatste oordeel”. Men kan dit eschatologisch denken, men kan het ook gelden laten in dit tegenwoordige leven. Het „laatste oordeel”

¹⁾ Vrij vertaald: dit — dat de mensch nadenken kan over zijn werk — is het sieraad van den mensch. Hij kreeg het verstand, om innerlijk te begrijpen, wat hij met zijn hand tot stand brengt.

over Schweitzer zal uitgesproken worden volgens den maatstaf van het „Koninkrijk der hemelen”. — Men leze Mattheus 25, het klassieke hoofdstuk over het „laatste oordeel”. — De drie beslissende factoren: het innerlijke licht (voorgesteld in de vrouwenfiguur, die een lamp met olie draagt), het gebruiken van de talenten (voorgesteld als werkende mannen), de onopzettelijke barmhartigheid (het doen van mensen, die te eten en te drinken geven, die vriendelijk zijn) — deze drie factoren zijn in Schweitzer tot levensvolheid en levensovervloed geworden. Wat versplintering had kunnen beteekenen, blijkt in Schweitzer „genade” te zijn. Menno ter Braak ziet de chimaera — waarschijnlijk, omdat hij geestelijk bijziende is. Wie de gelijkenis van het Koninkrijk der hemelen gaat verstaan, wie open staat voor het werk der genade — men kan ook zeggen: wie eerbiedig zijn kan — herkent in de gestalte van Schweitzer den begenadigde, den man zonder masker, de „gave”. En misschien moeten wij er bijvoegen: en ten slotte is hij, Schweitzer, ook alleen maar inleiding op iets anders, op iets, dat God bezig is in de wereld op te bouwen.

Een man als Dr. José, hoe sympathiek ook in sommige opzichten, gaat onder, niet alleen omdat Theun de Vries hem niet kan laten leven, maar ook, omdat hij mist, wat voorwaarde is voor overwinning: ootmoed, geloof, gehoorzaamheid aan een opdracht. Dr. José kiest, beslist, heerscht zelf. In Schweitzer werkt de Ander, heerscht de Eeuwige.

Wij ontkennen niet de mogelijkheid, dat — zooals dit met Dr. José gebeurt — een man slachtoffer wordt van den haat van kerk en godsdienst, en martelaar voor een zuivere zaak. In Schweitzer is deze mogelijkheid weggewerkt, omdat zijn humanisme, wat een der elementen zijner persoonlijkheid is, hem beschermt. Dat sluit niet uit, dat ook Schweitzer zijn martelaarschap heeft, en misschien nog meer krijgen zal. De zestig

jaren van zijn leven zijn gezonde jaren gebleven — tengevolge van de uitverkiezing? 't Kan zijn! 't Kan ook begrepen worden vanuit zijn „eerbied voor het leven”, een zijner liefste en heiligste beginselen, waardoor zijn werk wordt bezielde. Het Grieksche woord voor „getuige” is hetzelfde als dat voor „martelaar”. En het een, en het ander kan domineeren. Schweitzer is „getuige”, het martelaarschap is bij hem geen brandstapel, maar het is door zijn geheele leven heen verwerkt: hij brengt het offer, en wordt ouder. In het boek over zijn leven zegt hij: „in mijn leven zijn zorg, nood en droefheid zóó mijn deel geworden, dat ik, had ik minder sterke zenuwen, daaronder bezwaken zou zijn. Het meedragen van den last van moeheid en verantwoordelijkheid, die sinds jaren op mij is gelegd, valt mij steeds zwaarder.” En dan spreekt hij over het groote geluk van zijn leven, in zijn werk en dienst hem tebeurtgevallen.

SCHWEITZER ALS THEOLOOG

Als theoloog heeft Schweitzer wetenschappelijk werk verricht, dat hem, indien het zijn eenige werk was, beroemd zou hebben gemaakt. In 1902, zeven en twintig jaar oud, wordt hij professor in de theologie aan de universiteit van Straatsburg. Thans, in 1935, is hij, als theoloog, nog steeds een gezaghebbende figuur. In Lambarene is hij, behalve dokter, musicus, ontginner en bouwer, ook theoloog en filosoof gebleven, en heeft zich als zoodanig ontwikkeld. Einde 1934 verscheen zijne studie over de Indische godsdiensten, een boek, dat door professor Obbink, die een der specialisten is op het terrein der godsdienstwetenschap, een meesterwerk genoemd wordt.

Het is niet de bedoeling, van dit boekje een min of meer wetenschappelijke beschouwing te maken. Wie theologisch en filosofisch wil worden ingelicht, bestudeere andere geschriften, beter nog: Schweitzer's boeken zelve. Zij zijn niet altijd „lichte kost”, maar het is toch wel merkwaardig, hoe klaar en helder zij zijn. Schweitzer komt voortdurend op voor wat hij het „elementaire denken” noemt, en hij is afkeerig van gewichtig-doen, de problemen worden door hem zoo eenvoudig mogelijk gesteld en opgelost.

Toch is het noodig, eene poging te wagen, de beteekenis van Schweitzer voor de theologie weer te geven.

Als theoloog heeft hij studies uitgegeven over Jezus, en over Paulus. De hoofdwerven zijn „Geschichte der Leben-Jesu-Forschung” (1933 5e Auflage), „Geschichte der Paulinischen Forschung” (1933 2e Auflage) en „Die Mystik des Apostels Paulus”, 1930.

Schweitzer staat op kritisch stadpunt, dat wil zeggen: hij nadert onbevangen, ook niet dogmatisch bevangen, den Bijbel.

In zijne Jeugdherinneringen vertelt hij van zijne catechisatie bij dominé Wennagel. Deze hield veel van zijn leerling Schweitzer, en de sympathie was wederzijdsch. „Maar,” zegt Schweitzer, „op één punt voelde ik duidelijk, dat ik, bij alle vereering, welke ik hem toedroeg, anders dacht dan hij. Hij wilde het ons begrijpelijk maken, dat tegenover het geloof alle nadenken zwijgen moet. Ik daarentegen was overtuigd, en ik ben het nog, dat de waarheid der grondgedachten van het Christendom juist in het denken zich moet handhaven.”

De studiën over Jezus en Paulus zijn resultaat van onbevangen, kritisch denken, en hebben de eigenaardige uitwerking, dat zij zoowel in het kamp der „orthodoxen” als in dat der „vrijzinnigen” verstorend werken. Het beeld, dat Schweitzer van Jezus geeft, is anders dan dat der orthodoxie, ook anders dan dat der modern-historische beschouwing.

Ook niet-theologen kunnen, wanneer zij zich eenigszins willen inspannen, genieten van het standaardwerk over de Leben-Jesu-Forschung. Dit boek geeft niet de romantische beschrijving, zooals Renan deze gaf in zijn „Vie de Jésus”, maar de roman zit er toch beslist in, en deze studie mist alle bezwaren van vakgeleerdheid, en oriënteert, op meesterlijke wijze, ten opzichte van de vele kwesties der Nieuw-Testamentische theologie.

Schweitzer neemt aan, dat Jezus in zijn denken en in zijn geloof beheerscht wordt door de Messiaansche verwachtingen van zijn tijd. Deze zijn eschatologisch, dat wil zeggen: verwacht wordt, dat deze wereld voorbijgaat, en eene betere wereld komt. De komst van die andere wereld is zeer nabij, het Messiaansche rijk komt op bovennatuurlijke wijze. Zeer spoedig zal God alle booze machten vernietigen, in vreeselijke katastrofes zal de oude wereld in stukken breken, en het

eeuwige rijk der genade en heerlijkheid van den hemel nederdalen.

Schweitzer houdt zich aan de oudste twee Evangeliën, Marcus en Mattheus. Hij ziet in Jezus geen „leeraar”, maar ook niet den van den hemel gedaalden Godszoon, zooals de traditie van vele eeuwen hem meende te moeten zien. Jezus wordt, in alles, in zijn denken, spreken en handelen, beheerscht door de verwachting van het zeer nabij zijnde koninkrijk Gods. Wanneer Johannes hem doopt, dringt het tot Jezus door, welke taak hij heeft, en wordt het hem geopenbaard, dat hij, bij het doorbreken van het Messiaansche rijk, als de Messias geopenbaard zal worden. Maar dit is zijn geheim! Jezus verkondigt het nabij zijnde Godsrijk, hij is, voorloopig, alleen de hartstochtelijke, enthousiaste geloovige, die het Messiasgeheim met zich meedraagt.

Maar nu blijft het verwachte doorbreken uit — dit uitblijven brengt Jezus tot een innerlijke krisis — en nu gaat Jezus begrijpen, dat het eerst komen kan, wanneer de toekomstige Messias, door Zijn lijden en sterven, verzoening heeft gebracht. Aan de komst van het koninkrijk gaan de „weeën” vooraf, hij heeft die weeën te dragen, zijn dood is niet maar een heldendood, hij is het verzoenend sterven van den knecht Gods, zooals Jesaja 53 dit teekent.

Later zet dan Paulus de prediking van Jezus voort. Ook Paulus leeft intens in de verwachting van het naderende wereld-einde, en met zijn werk, als zendeling en als theoloog, dringt hij ons naar Jezus toe („liefert uns Jesus aus”). Paulus is, evenals Johannes de Dooper, maar op veel breeder en dieper basis, de voorlooper van Jezus. Johannes is „de stem”, zooals hij in het vierde Evangelie heet, in Paulus klinken vele stemmen.

Jezus leeft dus, en dit met al het enthousiasme van zijn harts-

tochtelijk geloof, in de Joodsche messiaansche verwachting. Hij is kind van zijn tijd. Hij gaat deze verwachting niet vergeestelijken, wat men later ging doen, en wat tot op heden nog wordt voortgezet. Men kan Jezus niet menschelijk genoeg zien: hij leeft in de voortdurende spanning van een, die het onweer voelt aankomen. „De laat-Joodsche Messiaansche wereldbeschouwing is de krater, waaruit de vlam der eeuwige religie der liefde te voorschijn breekt.” Jezus staat in de wereld, maar hij staat voorloopig nog in zijn eigen land, en predikt. Hij is de geestelijke leider, die, met zijn ethischen geest, het volk tracht mee te krijgen. Hij heeft autoriteit, maar niet als de Wetgeleerden en Schriftgeleerden, hij gaat boven hen uit. Hij is tegenover hen revolutionair, hij verlangt van de menschen, dat zij de absolute ethiek der liefde in practijk zullen brengen — zoo zullen zij bewijzen dat zij aan God toebehooren, zoo zullen zij met den Messias meegaan, en deel hebben aan de uitverkiezing voor het komende Koninkrijk. De armen van geest, de barmhartigen, de vredestichters, de reinen van hart, de hongerenden en dorstenden naar de gerechtigheid, de treu- renden, zij, die om het Koninkrijk Gods vervolging verdragen, zij zijn bestemd voor de toekomstige zaligheid.

Maar nu komt tot Jezus de onbegrijpelijke teleurstelling: het Koninkrijk blijft uit. Dan begrijpt hij, uit den Bijbel, dat hij te dragen heeft de weeën, welke moeten voorafgaan aan de komst van het Koninkrijk. En hij draagt ze voor allen, hij draagt de schuld, hij aanvaardt het kruis: zoo komt het Koninkrijk. Vóór den Hoogepriester, enkele uren vóór zijn dood, spreekt hij deze verwachting openlijk uit: „Gij zult den Zoon des Menschen zien komen, op de wolken des hemels!”

Heeft Jezus zich vergist? Nuchter gesproken: ja. In werkelijkheid niet. De geestelijke autoriteit van Jezus bestaat niet in het weten van het wereldgebeuren, zij ligt op ander terrein.

Het aangrijpende van den historischen Jezus is zijn volkomen onderworpen zijn aan God.

Schweitzer laat zijn onderzoek naar het leven van Jezus uitklinken in de beroemd-geworden woorden:

„Als een onbekende, een, die zonder naam is, komt hij tot ons, zooals hij kwam aan den oever van het meer, bij die mannen, die niet wisten, wie hij was. Hij zegt hetzelfde woord: „volg mij!”, en stelt ons vóór de taak, die hij in onzen tijd vervullen moet. Hij gebiedt, en aan degenen, die hem gehoorzamen, aan wijzen en niet-wijzen, zal hij zich openbaren in dat, wat zij in zijn gemeenschap aan vrede, arbeid, strijden en lijden beleven mogen, en als een onuitsprekelijk geheimenis zullen zij ervaren, wie hij is....”

Wat ons in de Jezusfiguur, zooals Schweitzer hem teekent, buitengewoon treft, is: het *levende*. Vele menschen zitten min of meer „opgescheept” (vergeef mij de uitdrukking) met een dogmatisch maakwerk, waaraan het eigenlijk-levende ontbreekt. Wanneer David den reus Goliath zal gaan bestrijden, wordt hij gekleed in de wapenrusting van koning Saul — men meent, dat hij, alleen zoo, sterk kan zijn en overwinnen. Maar het leven wordt in het harnas gekneld, hij lijkt sterk, maar is in werkelijkheid onmachtig. In de eenvoudige, jeugdige kracht zijner persoonlijkheid is hij, uitwendig kwetsbaar, in wezen onoverwinnelijk.

Het komt mij voor, dat Schweitzer de Jezusfiguur heeft ontdaan van zijn wapenrusting, welke niet de zijne is, hij rukt al die spullen van hem af, en laat ons een eenvoudig, geestelijk onoverwinnelijk man zien, die zijn geheimenis draagt: Zone Gods, niet in den dogmatischen zin van het woord, maar Zone Gods in al zijn oorspronkelijkheid. De oorspronkelijke, prachtige kleuren worden te voorschijn gebracht. De schildery is,

door de eeuwen heen, met allerlei kleuren bedekt geworden; de oorspronkelijke zijn de schoonste, omdat zij origineel zijn. Maar nu is deze Jezus ook veel meer, geheel iets anders, dan Leeraar. Ook niets sentimenteels is aan hem, de Christus van Thorwaldsen wordt een zwakke gestalte naast die, welke Schweitzer uitbeeldt. Er is in Jezus het enthousiasme, hij is de „Führer”, van wien Markus op een keer vertelt (10 : 32), dat „hij vóór zijne discipelen uitgaat; en zij waren *verbaasd*, en hem volgende, waren zij *bevreesd*.” In dezen zin is eene indrukwekkende visie van Jezus gegeven. De leuze „Jezus alleen”, welke in bepaalde godsdienstige kringen gebruikt wordt, krijgt in Schweitzer's theologie wel een zeer bijzondere klank.

Mij is het boek van Schweitzer over het leven van Jezus op dezelfde wijze eene openbaring geweest als de kunst van Rodin dit was. Rodin heeft menschen, levende menschen, geschapen. In een tijd, toen de kunst cliché-werk was geworden, komt hij te voorschijn met zijn geheel andere plastiek. Men kende slechts modellen, de pose van het beeld, het was vakwerk, confectie, er waren traditioneele houdingen en gebaren. En men maakt elkaar en zichzelf wijs, dat het mooi is.... Dan komt Rodin, en zijne menschen leven, het leven trilt in hen, hun gebaar grijpt, hun lichaam gloeit, trilt, groeit, lijdt, zucht, schreit; de man gaat, zooals een man gaan kan, zijn gaan is geroepen en gezonden worden; de vrouw omhelst en kust, en er is het eeuwig-geheimzinnige in haar daad, dat ons op het diepst ontroert. Het is werkelijk scheppende kunst. Die schepende kunst bezit Schweitzer ook, wanneer hij Jezus leven laat, wanneer hij diens geloof en enthousiasme, diens lijden en sterven openbaart als de in een mensch geboren daad Gods, waardoor in deze wereld eene ethische kracht werkzaam is geworden. Men denkt hier ook aan Rembrandt, die, hij alleen

van alle kunstenaars, de Christusfiguur geloofwaardig heeft weergegeven, al de menselijkheid en al het idealisme. Evenals Schweitzer heeft Rembrandt het verwijt van gemis aan piëteit te hooren gekregen!

Prachtig is ook de kijk, dien Schweitzer ons op Paulus geeft. Niet alleen voor den leek, ook voor den theoloog is Paulus een probleem. Nooit zal wel een mensch dit probleem volledig oplossen. Schweitzer geeft echter eene levende gestalte aan Paulus, waarin het dogmatische a.h.w. verdwijnt in het enthousiaste. Paulus, zegt Schweitzer, maakt het Christendom tot Christus-mystiek. „Mystiek is overal, waar een mensch de scheiding tusschen aard en bovenaardsch, tijdelijk en eeuwig, als overwonnen aanziet, en waar hij het beleeft, terwijl hij nog in het tijdelijke verkeert, dat hij is overgegaan naar het bovenaardsche en eeuwige.” Voor Paulus is de werkelijkheid: in Christus. In Christus zijn wij geestelijke, vrije, onoverwinnelijke menschen; van de zondige en vergankelijke wereld zijn wij verlost, wij behooren tot de wereld der heerlijkheid.

Paulus' wereldbeschouwing is: het Evangelie van Jezus, in den vorm der eerste eeuw. De vorm valt weg, de zin blijft. „In de harten, waarin de Christusbystiek van Paulus levend wordt, woont een nooit-stervend verlangen naar het Rijk Gods, en tegelijk troost, dat wij zijne voltooiing niet schouwen.”

Ook hier leeft alles. Paulus is niet de dogmaticus, de studeerkamer-theoloog, maar de voorlooper van den „Christus”.

Er is eene schilderij van Matthias Grünewald „Christus aan het Kruis”. Op deze schilderij staat Johannes de Dooper, wat, historisch, natuurlijk een fout is, maar het naar den geest niet is; en deze wijst met een typisch en nadrukkelijk gebaar op Christus. Zoo is ook Paulus. Schweitzer laat hem leven door hem te teekenen als den voorlooper.

Het levende en origineele van Schweitzer's visie op Jezus en Paulus komt o.a. sterk uit in de opvatting van Doop en Avondmaal. Zij zijn, vooral in onzen tijd, tot ceremoniën geworden, welke meer afschrikken dan aantrekken. Zij zijn door de Christelijke kerk, in zekeren zin wel op prachtige wijze, met een gewijden luister omhangen. Maar zij spreken niet meer in hun diepsten eenvoud. Men zou de vergelijking kunnen gebruiken van Rembrandt's vroegere en latere portretten: eerst zijn zij kleurrijk, stralend, schitterend; Saskia, Rembrandt zelf, vele anderen, pralen in Oostersche weelde — de latere portretten missen den pronk, en geven alleen het zuiver-menschelijke. Ten slotte zijn de laatste de schoonste.

Ik vraag mij af, of niet ons tegenwoordige geslacht, vooral de jongeren, wanneer zij Doop en Avondmaal gaan begrijpen, zooals Schweitzer ze, en door Jezus en door Paulus begrijpt, enthousiast zullen kunnen worden, vanwege de grootheid dezer ceremoniën. Zij zijn weer tot *dadën* geworden; tot de daad, waarmee het oude volk Israël zich losmaakte uit de slavernij van Egypte, en zich op marsch begaf naar het beloofde land. Zij zijn de daad, waarmee de menschen, die met Jezus in aanraking kwamen, zich op weg begeven, om den aardschen strijd te strijden, in de verwachting van het Koninkrijk, in de zekerheid, dat de gemeenschap met Christus beslist over heden en toekomst. Wie onder de bekoring is van het fascisme, wordt vooral enthousiast in het door parades en plechtigheden tot de daad opgeroepen worden, voor het ideaal, voor den Führer, voor den Duce, te leven.

Schweitzer onthult ons Jezus, met behulp van het Evangelie, en van Paulus, als den held, die voor het Godsrijk vecht en sterft. De „Sacramenten” kunnen gezien worden als het „kampvuur”, waarbij de troep der strijders zich verzamelt, om de krijgsbanier gemeenschappelijk vast te grijpen. Zij zijn

de mystiek, welke tegelijkertijd daad is. Er zit de muziek van den strijd in!

* * *

In zijn „Uit mijn Jeugd” vertelt Schweitzer: „het eerste, wat ik mij herinneren kan is de duivel.” En dan volgt het verhaal, hoe hij, drie of vier jaar oud, Zondags mee mocht naar de kerk. Hij vond ’t heerlijk. Maar één diepen indruk vooral bracht hem die kerkgang. Bij het orgel ontdekte hij, in een glinsterend raampje, een harig gezicht, dat heen en weer bewoog, en naar beneden in de kerk keek. Zoolang het orgel speelde en er gezongen werd, was het zichtbaar — zoodra de dominé, zijn vader, bij het altaar stond, en bad, of, wanneer hij preekte, verdween het griezelige gezicht. En ’t kind zegt bij zichzelf: „dat is de duivel, die in de kerk komt kijken — als vader met het woord Gods begint, moet hij maken, dat hij wegkomt.” Schweitzer voegt er dan bij: „deze, elken Zondag opnieuw beleefde, theologie gaf den beslissenden toon aan voor mijn kinderlijke vroomheid.” Later blijkt het hem, dat dit harige gezicht bij Vader Iltis, den organist, behoort.

Glimlachend vertelt Professor Schweitzer deze kinderherinnering. Als denkend mensch staat hij wel geheel anders tegenover deze dingen, tegenover den duivel en het Woord Gods.

Ja — is dit wel zoo?

Men zou ook kunnen zeggen, dat Schweitzer meegekregen, en ook meegenomen, heeft, zijn leven in: het geloof, dat er twee met elkaar strijdende machten zijn. Toen hij, met zijne theologie, Jezus ging ontdekken; toen hij in Lambarene kwam te staan tegenover donkere krachten; toen hij de wereldverklaring prijs gaf, handhaafde zich het kinderlijke geloof van duivel en God.

Wanneer er iets is, wat onze tijd noodig heeft, is het dat, wat de prediking van Schweitzer brengt. Zij is niet stichtelijk, niet

retorisch, zij mist het ongeestelijk-demagogische van de verschillende inslaande leuzen en programma's van tegenwoordig. Maar zij is eenvoudig en frisch, als het woord van een man, die het winnen wil, met het oog op de eeuwigheid en met het oog op de heiligheid van het leven.

De beteekenis van Jezus is voor Schweitzer, dat door hem het religieuze in het ethische tot hoogste ontwikkeling kan komen. Jezus oefent de suggestieve macht uit, waardoor ook wij beheerscht worden door de idee van het Rijk Gods. Het is merkwaardig, hoe de figuur van Jezus, in het geestelijke, de statuur en de geestdrift heeft van een Leider. Jezus is het er niet om te doen, uit te leggen, hoe het geloof zich de dingen heeft voor te stellen, maar hierom: dat de liefde, zonder welke niemand God kan toebehooren en het Rijk deelachtig worden, in den mensch heerschappij krijgt. Het ware begrijpen van Jezus is: *van wil tot wil*. De ware verhouding is: door hem gegrepen te zijn. Alle Christelijke vroomheid, zegt Schweitzer, is slechts zooveel waard als in haar overgave van onzen wil aan Zijn wil plaats vindt. Jezus vraagt van ons niet, dat wij het geheim zijner persoonlijkheid zullen begrijpen, maar, als het eenige, verlangt hij van den mensch, dat hij in zijn doen, in zijn lijden, zal blijken te zijn degene, die door hem, in deze wereld, zóó is omgevormd, dat hij anders is als de wereld, en daardoor deel heeft aan zijn vrede. De oude, diepe gedachte van de „*militia Christi*”, het soldaat zijn in het leger van Christus, krijgt actuele en heilige beteekenis.

De duivel — noem hem „wereld” — liefdeloosheid — zonde — gedachteloosheid — uitwendigheid.... — de duivel vlucht voor den mensch, die onder de macht van Jezus is gekomen.

Wij moeten opletten, hoe reëel Jezus is, en werkt, volgens den theoloog Schweitzer. Ook nu nog is er in deze theologie het geloof van het kind, dat iets gebeuren, iets veranderen ziet.

Niet het ongeestelijke gebedje van het kind: „lieve Heiland, maak mij vroom, opdat ik in den hemel kom”, ook niet de dore dogmatiek der moraliteit, maar: Jezus, de ethische macht. Het typische verschijnsel doet zich voor: dat een wetenschappelijk man, die onder andere de gave van opereeren heeft, zich er toe zet kritisch de Evangeliën te bestudeeren, er onvervaard het mes inzet, en: het leven redt, zóó, dat de Christusfiguur in wezen denzelfden rijkdom verkrijgt, door deze wetenschappelijke behandeling, als zij dat heeft voor den geloovigen mensch. In zijn boek over het werk aan den zoom van het oerwoud vertelt Schweitzer, hoe zij Kerstfeest vieren, en Paul Gerhardt's Adventslied zingen: „'k lag machteloos gebonden — Gij komt en maakt mij vrij.” Dit kan Schweitzer doen, omdat hij, door zijn wetenschappelijk werk, een mensch ontdekt heeft, in wien, zooals het in een Nieuw Testamentisch woord heet, „het leven is geopenbaard”.

Men zou kunnen zeggen, dat in Schweitzer de geloovige, de geleerde en de kunstenaar samenwerken om dit resultaat te bereiken. Dat deze geleerde geloovige en kunstenaar is, maakt, dat zijne resultaten synthetische waarde hebben; dat wil zeggen: zij brengen „orthodox” en „vrijzinnig” tot elkaar. En nu is er ook die wonderbare mogelijkheid, dat een mensch als Schweitzer gezaghebbend geleerde is en zendeling onder negers: hij heeft voor beiden een boodschap. Dat, wat boven geciteerd werd als de slotwoorden van zijne wetenschappelijke studie is in volkomen harmonie met hetgeen hij als zendeling predikt aan zijne vrienden, de negers. Er bestaat een boekje van 8 bladzijden, waarin Schweitzer vertelt van eene godsdienstoefening in het Ziekenhuis te Lambarene. Daarin komen deze regels voor:, en als ik hun Jezus teken als dengene, die den vrede met God in de harten der menschen brengt, begrijpen zij me. Zoo tracht ik mijne prediking zeer eenvoudig

te beginnen met wat de hoorders reeds aan zichzelf beleefd hebben, en te eindigen met wat zij beleven kunnen, indien zij genegen zijn Jezus machtig te laten worden in hunne harten. Welk punt van uitgang ik ook kies, steeds kom ik op het eigenlijke kernpunt van het Christen-worden, het door Christus gegrepen worden, opdat ook hij, die maar één godsdienstoefening meemaakt, eenigszins een begrip kan krijgen van wat Christen-zijn beteekent."

Schweitzer's theologie is historische theologie. De historische theologie, welke in de oudste Evangeliën opgeborgen zit, werd overwoekerd door de dogmatische theologie. In de 18e en 19e eeuw komt de historische theologie weer aan het woord, welke met den term „moderne theologie" eene scheiding brengt in de Christelijke kerk. Het humanisme domineert in deze theologie. Door Schweitzer, en ook door anderen, wordt deze historische theologie in een anderen toonaard overgebracht: het „humanistische" in Jezus is teruggetreden achter het „eschatologische", Jezus is niet de „Leeraar", maar de „Messias" — geheel andere perspectieven openen zich. „Het ware begrijpen van Jezus is dat van wil tot wil," zegt Schweitzer. „Wij moeten wederom het heldhaftige in Jezus trachten te gevoelen."

In zijn „das Messianitäts- und Leidensgeheimnis des Lebens Jesu" is het laatste woord van Schweitzer, die met scherpen blik in de diepte der verkondiging wilde doordringen: „Op den 14en Nisan, 's middags, waarop men, 's avonds, het paschalam at, gaf hij een luiden schreeuw, en gaf den geest." Het uiterste der verkondiging is de diepste duisternis, hier is de oorsprong.

Er zullen Christenen zijn, die meenen, dat Schweitzer, als theoloog, het Evangelie te kort doet. Maar wanneer het Christendom heimwee is naar God, niet theologie, de kinderlijke gezindheid, die Gods hand grijpt, en de zekerheid, dat

hierop een antwoord komt, dat het vervuld wordt, dan heeft Schweitzer, als theoloog, het Christendom gediend. Hij laat het Evangelie „op ons afkomen, als een man.” Van Deyssel sprak jaren geleden over proza, dat op ons afkomt, als een man. Zoo dikwijls is het Evangelie alleen maar proza, door Schweitzer's studie wordt het levend, en komt, in letterlijken zin op ons af, en grijpt ons, en eischt ons op.

SCHWEITZER ALS FILOSOOF

Over „Schweitzer als filosoof” kan hetzelfde worden opgemerkt, als over „Schweitzer als theoloog”: hij is origineel, hij is als Rodin, die breekt met de traditioneele manier van beeldhouwen. Het gevolg is, dat Schweitzer door sommigen als dilettant zal worden beschouwd, op het terrein der filosofie. Wie echter, ook door de filosofie, tot dieper, rijker leven wil doordringen, zal in die van Schweitzer een waardevolle kritiek, en eene bezieling ontvangen. Eigenaardig is ook hier, hoe simpel de beschouwing van Schweitzer is.

In het boekje „Uit mijn Jeugd” vertelt Schweitzer, hoe hij geprikkeld wordt door het onderwijs in de natuurkundige vakken, omdat dit hem niet bevredigt. „Ik haatte rechtstreeks de leerboeken der natuurwetenschappen. Hunne overtuigende verklaringen, er klaarblijkelijk op ingesteld om van buiten te worden geleerd — die, zooals ik wel merkte, ook al wat verouderd waren, bevredigden mij op generlei wijze. Het kwam mij belachelijk voor, dat wind, regen, sneeuw, hagel, de wolkenvorming, de zelfontbranding van hooi, de passaatwinden, golfstroomen, donder en bliksem hunne verklaring zouden gevonden hebben.” Het doet Schweitzer pijn, dat men het *volstrekt geheimzinnige* der natuur niet kende. Reeds toen wordt het hem duidelijk, dat ons datgene, wat wij met „kracht” en „leven” aanduiden, naar zijn eigenlijk wezen altijd onverklaarbaar blijft. Hij is onder den indruk van de duizend wonderen, die hem omringen. En, de jaren door, ook als hij denkt, blijft hij het. Ook het geschiedkundig gebeuren ziet hij vol raadsels. Onuitstaanbaar vindt hij de lessen waarin gedichten „verklaard” worden, want het gevaar is groot, dat zodoende de ontroering, waarin het werk van den dichter ons brengt,

verstoord wordt. Een gedicht moet men door zijn ziel laten heengaan. En Schweitzer probeert „de vensterluiken tegen het straatrumoer te sluiten”.

Toch gaat hij de straat op! Men vindt in Schweitzer de angst voor het verstandelijke, maar tegelijkertijd den drang naar het leven.

Schweitzer vertelt van zijne zoogenaamde „vlegeljaren”: hij heeft een lust in discussieeren, die hem onverdraaglijk maakt voor zijne omgeving. Menige dag werd daardoor van zijn vader bedorven!

Later erkent hij, dat hij in die jaren onverdraaglijk was, maar voegt erbij, dat wat bij hem domineerde niet was de zucht om gelijk te hebben, maar de hartstochtelijke behoefte aan hersenwerk, om met andere menschen te zoeken naar waarheid en oplossing van de problemen. „De overtuiging had bij mij post gevat, dat de vooruitgang der menschheid slechts mogelijk wordt, doordat logische opvatting in de plaats komt van botweg uitgesproken meeningen.” Wanneer hij ouder wordt, tracht hij de manieren van een goed opgevoed mensch te vereenigen met deze behoefte, want „eigenlijk ben ik” — zegt hij — „nog even onuitstaanbaar als toen.”

Er zit in Schweitzer de mogelijkheid een onverbiddelijk-kritisch geleerde te worden. Ook hier dus een voor dezen man typische trek: behoefte aan het verstandelijke. Maar tegelijkertijd: eene deemoedige houding, en besef van het mysterie. Een zijner lievelingsteksten uit den Bijbel is die, welke spreekt over den „vrede Gods, welke alle verstand te boven gaat!”

In 1899 vangt hij, in een kring van geleerden, welke samenkomt ten huize van Curtius, het woord op: „och wat, wij zijn toch allen maar epigonen.” Dat woord slaat bij hem als een bliksem in, omdat het zijn eigen gedachte weergaf. Schweitzer gelooft niet in vooruitgang, hij heeft den indruk, dat het vuur

der idealen aan het uitbranden is, zonder dat men het merkt of er zich zorgen over maakt. Telkens ontdekt Schweitzer met schrik, dat de publieke opinie zich niet tegen niet-humane gedachten verzet en, uit opportuniteit, niet-humaan optreden van volkeren en staten goedkeurt. Ten opzichte van het recht is men lauw, er is eene eigenaardige geestelijke moeheid. Het is of men zich wijs maakt, dat men zich maar beperken moet tot het bereikbare. Men hoort overal van „Realpolitik” spreken, er is een kortzichtig nationalisme, men sluit een compromis met machten en strevingen, welke men tot nog toe bestreden had als vijandig aan den vooruitgang. Er is een onbegrijpelijk optimisme. En Schweitzer ziet, hoe men teert op het verkregene, het kapitaal raakt op, men wordt armer, steeds armer. Schweitzer protesteert, en men beschouwt hem als een fin-de-siècle-pessimist.

Wanneer dan de groote oorlog komt, dien Schweitzer voorzien heeft, dien hij zóó voorzien heeft, dat hij, wanneer hij begin 1913 naar Afrika vertrekt, behalve papiergeld, ook goud meeneemt, met het oog op den oorlog, is de katastrofe gekomen. Wanneer hij geïnterneerd wordt, gaat hij werken aan zijne studie over de cultuur. En terwijl hij schrijft, denkt hij aan hen, die in de loopgraven liggen. Hij tracht te arbeiden aan een opbouw van de cultuur. En onder het werk wordt het hem duidelijk, dat de katastrofe der cultuur haar oorzaak heeft in eene katastrofe der wereldbeschouwing. De idealen der ware cultuur zijn krachteloos geworden, omdat wij de idealistische wereldbeschouwing, waarin zij wortelen, zijn kwijt geraakt.

Schweitzer maakt vollen ernst met de cultuur. Hij staat kritisch tegenover den vooruitgang, terwijl hij hem toch wil. Hij maakt van het „vitalisme” van Nietzsche iets, dat niet brutaal is of overmoedig. Men kan Schweitzer zien als een Nietzsche, die buigt voor God. Ook als den man, die voor de mogelijk-

heid van het „heilige” opkomt temidden van den rijkdom der cultuur. Cultuur is voor Schweitzer gebonden aan ethiek. Het bekende woord „wat baat het een mensch, al wint hij de geheele wereld, wanneer hij schade lijdt aan de ziel?” is op verschillende wijze eene klemmende vraag, voor Schweitzer ook zoo: wat is alle cultuur waard, wanneer zij bereikt wordt ten koste van het leven? Deze sceptische houding is even gezond als de vraag: wat heb je aan een eigen huis, als er geen vrede is? Met zijn denken zoekt Schweitzer eene wereldverklaring, en vindt haar niet. Met zijn denken werpt hij zich op het leven — en redt het leven. In eene zijner studies komt dit beeld voor: de wil om te leven, die eene wereldverklaring zoekt, wordt een schipbreukeling; de wil om te leven, die zichzelf tracht te begrijpen, is een koene zeeman. Het denken moet uitgaan van de vragen, die ons in het dagelijksch leven bezighouden. Men zou ook dit beeld kunnen gebruiken: wie in de zon wil kijken, wordt verblind; wie vóór zich uit en om zich heen kijkt, zal in de wereld de zon vinden. Het geestelijk in de zon willen kijken heeft eenvoudigen en geleerden verblind.

Wij moeten ja-zeggen tot het leven, terwijl wij ten opzichte van onze wereldverklaring in het duister tasten. Schweitzer ziet de wereld als een onoplosbaar raadsel. Dit zou tot scepticisme kunnen voeren, zooals het bijvoorbeeld Boeddha en Schopenhauer daartoe gebracht heeft. Schweitzer daarentegen zoekt, totdat hij ontdekt, dat de geestelijke waarheden, waaruit wij leven, niet geworteld behoeven te zijn in het een of andere wereldinzicht, maar haar houvast moeten hebben in den eenvoudigen „eerbied voor het leven”. Men kan dit de „vondst” van Schweitzer noemen. Hij heeft jarenlang met het probleem geworsteld.

Toen de wereldoorlog kwam, was deze voor Schweitzer de katastrophe, welke hij verwacht had. En hij had deze niet alleen

als Europeaan voelen aankomen, hij had haar als onvermijdelijk gezien, tengevolge van den ontwikkelingsgang der menscheid, hij had de voosheid der beschaving ontdekt: zij had de ethische idealen prijs gegeven.

Het verdient alle aandacht, op te merken, hoe Schweitzer, te midden der katastrofe, zijne levensopvatting redt, *door zijn denken*. Gewoonlijk redeneert men: „het kan alleen door geloof.” Bij Schweitzer gaat het geloof niet buiten het denken om, het denken brengt hem tot geloof. Dit is geen goocheltoer, zooals deze wel eens op dit gebied wordt toegepast. Schweitzer is afkeerig van alle kunstgrepen. Men kan ook zeggen: hij vindt de oplossing van het probleem, als dokter — want dit immers is hetgeen den dokter bezielt, en overeind houdt: de eerbied voor het leven.

Typisch voor Schweitzer is het verhaal, waarin hij van zijne vondst vertelt.

Hij moet een langen boottocht ondernemen, om eene vrouw op te zoeken, die medische hulp noodig heeft. Tweehonderd kilometer stroomopwaarts woont zij. Met een kleine stoomboot — Schweitzer is de eenige blanke passagier — varen zij langzaam, tergend langzaam, de Ogowe op. Het stoombootje zoekt, tusschen de zandbanken, tastend den weg, en Schweitzer zit, terwijl zijn geest aan het zoeken is, op het dek. Op den avond van den derden dag, wanneer zij, bij zonsondergang, tusschen eene kudde nijlpaarden doorvaren, staat opeens, niet vermoed en niet gezocht, het woord „eerbied voor het leven” vóór hem. De ijzeren deur gaat open, het pad door het kreupelhout is gevonden. „Nu was ik doorgedrongen tot de idee, waarin wereld- en levensaanvaarding, met hare cultuuridealen, in het denken gegrond is.”

Ziehier nu de vondst van Schweitzer: *eerbied voor het leven*. Deze term is filosofie, maar in wel zeer eenvoudigen vorm. Er

zit de verwondering in, want eerbied is verwondering; hij is ook zoo reëel mogelijk, want de eerbied heeft te maken met het leven, waar het zich voordoet.

Men spreekt wel eens van filosofie „van den kouden grond” — die is er veel in de wereld! Er is ook de filosofie van de „kas”, de gekweekte, de verzorgde, kunstmatig verzorgde — zij is soms een wonderlijk, soms een wonderbaar product. Men zou Schweitzer’s filosofie die „van den kouden grond” kunnen noemen; en dan niet in den minderwaardigen zin, maar aldus: zij is uit het leven voortgekomen, zij is de vondst van een denkend mensch, die zijn studeerkamer heeft, maar die ook het volle menschenleven meeleeft, die het leven niet alleen interessant — ook dit — maar vooral heilig vindt. Toen Schweitzer kind was, bad zijne moeder ’s avonds met hem het avondgebedje, en, in alle stilte, voegde hij er zijn eigen-gemaakt gebedje aan toe: „Lieve God, bescherm en zegen *alles wat adem heeft*, bewaar het voor alle kwaad, en laat het rustig slapen.”

Er is het verhaaltje van Rasselas, een vorst van Abessinië: deze vraagt aan een filosoof, die hem „het leven in overeenstemming met de natuur” als de eenige weg tot geluk had aangeprezen, waarin dit leven bestaat. De wijsgeer voelt zich gestreeld door de belangstelling van den jongen prins, en geeft het volgende antwoord, dat ik laat blijven in de taal, waarin het wordt meegedeeld: „to live according to nature is to act always with due regard to the fitness arising from the relations and qualities of causes and effects; to concur with the great and unchangeable scheme of universal felicity; to co-operate with the general disposition and tendency of the present system of things.” Om de duisternis niet nog grooter te maken vond de prins het geraten niet verder te vragen. Hij maakte een buiging en zweeg, en de filosoof, meenend, dat de prins bevredigd was, stond op, en ging weg, met het air van

een man, die „had co-operated with the present system.”

Schweitzer zou dit verhaaltje, dat Wilfrid Ward doet, in zijn „Witnesses to the unseen”, hebben kunnen vertellen. Hij zou dit gedaan hebben met een tinteling in zijne oogen. Ook voor Schweitzer is er in de filosofie der geleerde menschen iets onbevredigends, dat soms aan het belachelijke grenst.

Schweitzer's filosofie is te verklaren uit zijne persoonlijkheid: hij is een levend, een liefhebbend mensch, een man met een door en door gezond lichaam en een door en door gezonden geest, hij is bovenal een man, voor wien de ethische waarden de hoofdzaak zijn.

Descartes neemt zijn uitgangspunt in „cogito, ergo sum”, „ik denk, dus ben ik”. Dit is Schweitzer te abstract. Schweitzer ontdekt in den mensch iets, dat er nog eerder is dan zijn denken: zijn wil om te leven. Vóór de mensch denken gaat, is hij kind, zuigeling: reeds het eerste oogenblik van zijn bestaan is er die wil om te leven. Het meest-onmiddellijke, in het bewustzijn van den mensch is: „ik ben leven, dat leven wil, te midden van leven, dat leven wil.”

Schweitzer is — dit kan niet dikwijls genoeg gezegd worden — een elementair denker. Men zou kunnen zeggen: daar, in de wildernis van Afrika, waar primitieve menschen wonen, vindt hij de levenswijsheid — hij heeft Europa niet nodig — hij heeft zich vrijgemaakt van alle Westersche filosofie, op het oogenblik, dat hij zijn uitgangspunt vindt: de mensch heeft als diepsten inhoud den eenvoudigen wil om te leven. In zekeren zin geeft het kind in de wieg Schweitzer den grondslag voor zijne filosofie. Hij is daar, in Afrika, bij primitieve menschen, en bouwt zijne wijsheid zóó op, dat ook zij daarin betrokken worden. Zij zijn voor hem materiaal — en Schweitzer's wijsheid geldt ook voor die menschen-kinderen.

In dien wil om te leven is het hevige verlangen te *blijven* le-

ven, en naar die geheimzinnige levensopgewektheid die men lust noemt, en ook is er angst voor vernietiging, angst voor de beschadiging van het leven, voor alle smart.

Maar nu moet de mensch beslissen! Het pessimisme verzet zich tegen dien wil om te leven. Zoo doet het Indische denken, zoo doet Schopenhauer en de pessimistische filosofie. Schweitzer ziet dit denken als iets onnatuurlijks, vol inconsequenties (consequent zou zijn: dat wie neen zeggen tot het leven, er nu ook daadwerkelijk een einde aan maken!).

Wanneer nu de mensch ja zegt tot het leven, handelt hij volgens zijn natuur, en op waarachtige wijze. Hij erkent eene daad, die hij reeds instinctief volbracht heeft, hij herhaalt deze daad, nu ook met bewustheid. Begin, het voortdurend herhaalde begin van het denken, is, dat de mensch zich zijn bestaan niet eenvoudig als iets, dat hem gegeven is, laat aanleunen, maar dat hij het beleeft, als iets, dat ondoorgrondelijk en geheimzinnig is. Hij zegt ja tot het leven, en dit ja-zeggen is de geestelijke daad, waardoor de mensch ophoudt zich te laten leven, en begint, zich aan zijn leven met eerbied te wijden, om het zijn werkelijke waarde te geven. Ja zeggen tot het leven is: verdieping, verinnerlijking van den wil tot leven, het opvoeren van dien wil, de hoogte in.

Schweitzer is overtuigd, dat de mensch, op deze wijze, de ware wereldbeschouwing vindt. De mensch zegt ja tot het leven — dit is de daad, waardoor hij één wordt met het oneindige zijn. In zijn denken wordt hij één ermee, en berust in het wereldgebeuren, in de actieve overgave aan het leven wordt deze berusting voltooid. De „daad” is de ontplooiing van den eerbied voor het leven. Eene waardevolle wereldbeschouwing is niet te krijgen door kennis van de wereld, maar door de ethische daad. Zooals de arbeid een mensch gezond houdt, brengt de daad, waarmee de mensch zich, telkens weer opnieuw, aan het leven

overgeeft, levensbevrediging en levensontplooiing. De filosofie, welke zich niet in het volle leven handhaaft, en doorvoeren laat, is onbruikbaar. Het weten opzichzelf heeft niet veel waarde, wanneer het niet dient, het leven voor zichzelf en anderen, op de een of andere manier, menschwaardig te maken.

De eerbied voor het leven geldt niet alleen het eigen leven, maar alle leven. En zoo komt Schweitzer tot de formule: „goed is: leven bewaren, beschermen, tot zijn hoogste waarde brengen; slecht is: leven benadeelen, vernietigen, tegenhouden”. Dit is het absolute grondbeginsel van het zedelijke.

De ethiek van den eerbied voor het leven heeft met *alle* leven te maken, niet alleen met het menschelijke. Zij omvat liefde, toewijding, medelijden, vreugde in het lot van de anderen, gemeenschappelijk zich inspannen.

Maar nu is er ook iets anders. De wereld geeft het afschuwelijke schouwspel te zien van de tweespalt. Het eene bestaan handhaaft zich ten koste van het andere, het eene verstoort het andere. Maar de denkende mensch beseft, dat er behalve zijn eigen wil tot leven ook nog die van anderen is, en hij wil solidaire zijn met dien van anderen. Dit geheel doorzetten kan hij niet, omdat die raadselachtige, afgrijselijke wet bestaat. Als ethisch wezen worstelt hij, aan deze noodzakelijkheid te ontkomen, waar hij maar kan, en als een mensch, die weet en barmhartig is, worstelt hij om die tweespalt op te heffen, waar hij maar kan. Hij dorst er naar, de humaniteit te handhaven en verlossing van lijden te kunnen brengen.

De eerbied voor het leven welke geboren werd in een mensch, die leven wil, en denken ging, bezit dus wereld- en levensaanvaarding en ethiek. Hij streeft ernaar waarden te scheppen en vooruitgang te verwerkelijken, die de materiele, geestelijke en ethische ontwikkeling van den mensch en van de menschheid dienen. Terwijl de gedachteloze moderne we-

reld- en levensaanvaarding rondtolt met haar idealen van weten en kunnen en machtig zijn, poneert de denkende als hoogste ideaal: de geestelijke, ethische vervolmaking van den mensch, waardoor alle andere idealen van vooruitgang eerst hun werkelijke waarde ontvangen.

Ik vind in Schweitzer's levensbeschouwing de wijsheid, welke zoo mooi wordt uitgebeeld in het oude scheppingsverhaal, dat alle leven ontbloeien laat uit een geheimzinnigen wil — en ten slotte komt de mensch, die „uitgaat tot zijn arbeid” (psalm 104). Het leven is geen noodzakelijk kwaad, maar mysterie en uitgaan tot den arbeid.

Er is een woord van een ouden Chineeschen filosoof, dat hier op zijn plaats is. „Menschen van den allereersten rang leeren korten tijd, en worden wijs. Menschen van den tweeden rang worden wijs, maar leeren lang. Menschen van den derden rang blijven dom, en leeren: woorden.” En men herinnert zich, onwillekeurig, het woord van Jezus, waarin hij spreekt over dingen, welke „aan de wijzen en verstandigen verborgen blijven, en aan de kinderen geopenbaard worden.” De vraag is, of wijsheid werkelijke beschaving brengt. In zijne autobiografie spreekt Darwin, met openhartigheid, over het tekort van zijn innerlijk leven. Hij vertelt, hoe hij, in zijn jeugd, veel van poëzie hield, van Milton, Byron, Wordsworth, Coleridge en Shelley. Vooral ook van Shakespeare. Ook had hij liefde voor schilderkunst en muziek. Maar sedert vele jaren is dat anders geworden, onder en door veelvulige en weldra uitsluitende bemoeiing met wetenschap. „Het is mij niet meer mogelijk,” zegt hij, „een enkelen regel poëzie te lezen. Ik heb het laatst nog weer eens met Shakespeare beproefd, maar ik vond alles zoo onuitstaanbaar vervelend. Ook heb ik zoo goed als geheel mijn smaak in muziek en schilderijen verloren. Mijn geest schijnt geworden te zijn een soort van machine om algemeene

wetten te malen uit een grooten voorraad van feiten. Een geest, hooger en beter georganiseerd dan de mijne, zou daarvan, meen ik, zeker niet zoo geleden hebben. Indien ik mijn leven nog weer moest overdoen, zou ik er een vasten regel van maken om minstens éénmaal in de week wat poëzie te lezen en muziek te hooren. Misschien waren op die wijze de deelen van mijn hersenen, die nu geatrophieerd zijn, dan blijven werken."

Deze woorden van Darwin waarschuwen: er bestaat het ernstige gevaar, dat de mensch iets bereikt in zijn leven — wetenschappelijk, zakelijk, door studie, door energie —, dat hij het wint, en toch „schade lijdt aan de ziel". Dit is niet alleen religieus een gevaar, het is ook een gevaar, met het oog op eenvoudige menselijkheid, met het oog op werkelijke beschaving.

In Schweitzer's levensbeschouwing valt het accent op den eerbied voor het leven. En nu is het mogelijk, dat, aan het einde, het oordeel over een geslaagd en — niet gelukkig, maar: — gezegend leven, anders uitvalt dan eene oppervlakkige kritiek meent te kunnen uitspreken.

Er is in deze ethische filosofie van Schweitzer ook iets actueels voor onzen tijd, die door vele wijze menschen toch ook wel eens al te snel als oppervlakkig of alleen maar „technisch-knap" wordt beoordeeld, en veroordeeld.

Zal Schweitzer ook de staf breken over het enthousiasme der jonge generatie, dat zoo sterk gericht is op enkele bepaalde dingen?

Er is de prachtige, soms ook wel overdreven, geestdrift voor de vliegtochten naar Indië — de eene prestatie na de andere, wordt overtroffen. Een vliegtuig ploft neer, de jacht gaat door.... Menig mensch schudt het hoofd, en ergert zich en vindt

het enthousiasme ongepast, en de poging roekeloos. Maar in die poging zit ten slotte toch een ethisch motief: Nederland en Indië hebben gemeenschappelijke belangen; een zoo nauw mogelijk en zoo snel mogelijk contact beteekent voordeel; niet alleen materieel, want het gaat ook om den brief eener moeder aan haar kind.... In Schweitzer's ethische filosofie is plaats voor het belang van hetgeen sommigen roekeloosheid noemen.

Er zit in Schweitzer's opvatting ook eene ernstige waarschuwing, eene scherpe kritiek. Ik denk aan den handel, aan de fabriek, aan den concurrentie-strijd, aan het imperialisme. Tegelijk met de bewondering voor het durven en wagen en kunnen is er de vraag naar en de eisch van den *eerbied voor het leven*. Het, zooals het wel eens heet, „over lijken gaan”, is de afschuwelijke karikatuur van het ja-zeggen tot de wereld en tot het leven. Ook hier spreekt weer de dokters-ethiek: al onze macht moet gericht zijn op in stand houden van het leven. Schweitzer's levensopvatting opent vele perspectieven, op voorwaarde van willen denken, nadenken, eerbiedig zijn.

Hoe practisch deze filosofie van Schweitzer is, blijkt bijvoorbeeld ook, wanneer men haar toepast op een vraagstuk van „de veiligheid op den weg”. Dit is niet alleen een vraagstuk, dat door het departement van Justitie en Waterstaat moet worden onder de oogen gezien! Er is hier een verantwoordelijkheid, die, in onzen modernen tijd, eene levensopvatting, in al haar ernst, in het alledaagsche, hare beteekenis geeft. Niet alleen de oorlog tast deze levensopvatting aan, ook de gedachteloosheid, de luchthartigheid en brutaliteit van de velen, die langs den weg jagen, zonder zich ten volle bewust te zijn van hunne verantwoordelijkheid. De „eerbied voor het leven” stelt den eisch daar, waar thans de politie een onvolbrengbare taak heeft.

In Schweitzer's ethiek wordt, op niet-sentimenteele manier, gerekend met de dierenwereld. Hij verwerkt, als wij zijn ethiek doordenken, ook een tekst als die van dien merkwaardigen Joodschen profeet, die, in het boekje Jona, opkomt voor de ontferming Gods, die eene zondige stad als Ninevé spaart, omdat daarin zooveel menschen wonen, en zooveel kinderen, *èn zooveel vee!* Schweitzer is ook hierin geestverwant van Franciscus van Assisi, dat hij de vogels beschouwt als schepselen Gods. Telkens treft ons in Schweitzer de combinatie: een denkend, studeerend mensch, die tegelijkertijd bezielde en geleid wordt door zijn liefhebbende hart.

Wat uit Schweitzer's ethiek dus blijkt, is dit: dat hij heelemaal niet „preekt”, maar eenvoudig nadenkt, dat hij *èn dokter en dominé* is, dat hij religieus is *vanuit het natuurlijke*, dat hij met zijn „eerbied voor het leven” alle menschen onder zijn bereik krijgt. Niet minder enthousiast dan Tolstoï komt hij op voor de Bergrede, hij doet het alleen rustiger en reëeler. In Lambarene bouwt hij een stukje wereld op, waar zijne ethiek in toepassing wordt gebracht. Van alle pogingen eene idealistische levensopvatting te verwezenlijken is deze een der weinige, welke slaagt. Men ontkomt niet aan den indruk, dat het hier echt is, omdat het zoo natuurlijk is en tegelijkertijd zoo vol van het geheimenis eener ethische mystiek. Het is waarschijnlijk, dat alleen deze soort mystiek levensvatbaar is.

Hoezeer deze levensfilosofie Schweitzer innerlijk beweegt, komt uit in eene opmerking, welke hij, in het verhaal van zijn reizen, maakt. Te Upsala, in Zweden, spreekt hij over het probleem der wereld- en levensbeschouwing en de ethiek, en hij vindt daar, bij zijn gehoor, een echo. „Bij de laatste voordracht,” vertelt hij, „waarin ik de grondgedachten der ethiek van den eerbied voor het leven ontwikkelde, was ik zóó bewogen, dat ik slechts met moeite spreken kon.”

Schweitzer is optimist en pessimist tegelijk, dat wil dus zeggen: hij is dualist.

Wij spraken reeds over de tweespalt, welke hij ontdekt, die het leven en de wereld tragisch maakt, maar die niet erkend wordt als de werkelijkheid zonder meer, omdat het ethische denken haar praktisch negeert.

Optimist is Schweitzer ten opzichte van den „verdiepten, ethischen wil, die vooruitgang wil”, die ons tot de ware cultuur zal terugvoeren. Men zou dit de „eschatologische verwachting” kunnen noemen, zij is dieper dan de nationale opwinning, welke, om den een of anderen leider heen, groeit en woekert.

Pessimist is Schweitzer ten opzichte van de wereldverklaring. In mijn willen ben ik optimist, in mijn kennen pessimist, zegt Schweitzer. Hij beschouwt de natuur en ziet, hoe zij schept en vernietigt. Het zinvolle is er, en het zinloze. Elke wereldbeschouwing, welke het Europeesche denken tot nu toe heeft voortgebracht, kwam, naar hij meent, zoo tot stand, dat aan de wereld, op de een of andere wijze duidelijk of verborgen, eene bedoeling gegeven werd, waaruit de zin van het menschenleven bleek. Schweitzer dwingt ons eenvoudig, toe te geven, dat de wereld voor ons een volkomen onoplosbaar raadsel is.

Zou het verlangen, dat Schweitzer naar Afrika trekt, ook telkens weer, wanneer hij genieten kan van het „beschaafde Europa”, en hier met ontwikkelde mensen omgaan, zou dat verlangen niet voorkomen uit de diepte van zijn ziel, waar deze levenswil worstelt met het probleem? Hij redt zijn leven door het te wagen. Hij wil het verliezen en daarom behoudt hij het. Hij heeft Lambarene noodig om Europeaan te kunnen blijven. Schweitzer heeft, oppervlakkig gezien, weinig van den mysticus, en is het toch. De drijfkracht, de stuwkracht, de ge-

nezende kracht, is bij hem zijne liefde voor de wereld en voor den mensch, en daarin is hij mysticus. Hij is het op nuchtere, reële manier, en ook wel zeer diep-religieus.

Dit hoofdstuk wil ik besluiten met naast elkaar te plaatsen eene uitspraak van Augustinus, en eene van Schweitzer.

Augustinus is met zijne moeder te Ostia, dicht bij Rome. Zij spreken met elkaar, terwijl het venster openstaat, en in de verte de stad zichtbaar is en haar geluid tot hen dringt, over de dingen, die hun ziel bewegen. En dan stijgt hun gesprek tot de vraag: „als alles zwijgt, alle stemmen, alle wijsheid, alle denken, alle taal, is dan niet aangebroken het oogenblik, dat God spreekt, en Zijne vreugde er voor ons is?”

Dit is het religieuze oogenblik, dat der religieuze mystiek.

En nu het woord van Schweitzer: „Ware resignatie (overgave) is niet de wereld moe-worden, maar de stille triomf, dien de levenswil in den diepsten nood viert, omdat hij boven de levensomstandigheden uitkomt. Deze resignatie gedijs slechts op den bodem van diepe wereld- en levensaanvaarding.”

Dat is het woord der ethische mystiek.

Ook het heimwee van Augustinus kent Schweitzer. Ik heb het gevoel, dat hij zich niet de weelde veroorlooft haar in zijn leven toe te laten — Schweitzer is de moderne mensch, die leeft vanuit de verwachting van de toekomst, welke aanbreken zal, wanneer de menschheid strijdt voor haar ethisch bestaan, midden in dien strijd is er de innerlijke vrede. In zijne „Jeugdherinneringen” maakt Schweitzer de opmerking, dat hij een afkeer heeft van menschen, die zoogenaamd „rijp” geworden zijn: het beteekent toch eigenlijk verarming, berustende verstandelijkheid, ook al is het gehuld in een waas van vroomheid. Het opkomen en het strijden voor idealen mag nooit eindigen. Schweitzer is sterk aan den wijsgeer Kant gebonden.

Wij herkennen in Schweitzer's filosofie het „du sollst” van Kant. Maar het is, alsof Schweitzer, als artist, er perspectief in brengt. Schweitzer is, sterker dan Kant, aan Jezus gebonden, en Jezus is voor hem niet alleen de religieuze, maar ook de denkende macht: het „du sollst” krijgt het perspectief van een onverwoestbaar idealisme.

Maar tegenover alle gejuich over vooruitgang, ook tegenover alle orthodoxe of vrijzinnige vroomheid van berusting en heimwee naar de andere wereld, stelt Schweitzer den eenvoudigen, nuchteren, en tegelijkertijd mystieken eisch van den eerbied voor het leven. Er is geen ontkomen aan zijn „du sollst”.

Schweitzer's filosofie groeit uit tot ethiek — zooals het kind, dat onbewust strijdt voor het leven, rijpt tot een mensch, die verantwoordelijkheid gaat voelen — en als denkend, levend mensch ziet hij de beteekenis van het leven in den eisch: wij zijn verantwoordelijk, en onze verantwoordelijkheid kent geen grens, wij zijn verantwoordelijk tegenover onszelf en tegenover alles, wat leeft.

Het komt mij voor, dat er geen denker is, die zulk een actueele beteekenis heeft als Schweitzer. Hij bemoeit zich direct met onze hedendaagsche cultuur. Hij is als een „geweten” voor de politiek; hij trekt zich niet, als een wijze, die wanhoopt vanwege de degeneratie aan alle kanten, terug in zijn wijsheid; maar hij staat midden in de wereld van tegenwoordig, in het geloof, dat „vroeg of laat de ware, beslissende, renaissance zal aanbreken, die aan de wereld den vrede brengt.”

WAAROM NAAR LAMBARENE?

Door vele menschen wordt de vraag gesteld: waarom ging Albert Schweitzer naar Lambarene? In allerlei toon klinkt deze vraag. Zij komt van den kant van menschen, die steeds kritiek hebben met het oog op het doen en laten van den ander, wanneer dit afwijkt van het traditioneele; zij komt van de zijde van hen, die de „cultuur”, en haar wereld, belangrijker achten dan het religieuze. Ook menschen, van wie men het niet zou verwachten, stellen de vraag van het waarom; menschen die beweren, dat men God meer gehoorzamen moet dan de menschen. Ook Menno ter Braak stelt de vraag, en geeft uiting aan zijne kritiek in een hoofdstukje van zijn bundel „Het tweede Gezicht”, dat wel van zeer weinig begrip van den geest van Schweitzer getuigt, en minstens even banaal is als de opvatting van velen, dat alleen het „beschaafde” Europa een man als Schweitzer waard is.

Zijn oude vriend Widor, de Parijzer musicus, verweet hem, toen zijn besluit genomen werd, dat hij een generaal was, die zich, met een geweer, in de loopgraaf ging opbergen. In die dagen was de verwondering en afkeuring vrijwel algemeen.

Dat deze kritiek opkwam, toen Schweitzer, als dertig-jarig professor, als een man, die veel voor de wetenschap en voor de kunst beloofde, zijn besluit bekend maakte, is wel begrijpelijk, al was er, ook toen reeds, reden de bovengenoemde mogelijkheid te aanvaarden, dat hier sprake was van: gehoorzaamheid. Het is mogelijk, dat in de kritiek op Schweitzer „zonde tegen den heiligen geest” schuilt. Die „zonde tegen den heiligen geest” is heusch geen ouderwetsch praatje, maar blijft, ook juist in den modernen tijd, een dreigende mogelijkheid. Het is dit: dat men vijandig staat tegenover het heilige, dat

zich met gezag aan ons openbaart. De kritiek op Schweitzer kan ook voortkomen uit belangstelling, uit behoefte aan begrijpen. Daarover valt te praten. Nu het waarom? gesteld wordt, wil ik trachten een man als Schweitzer in deze daad, te analyseeren. Voorop ga een uitspraak van Schweitzer: „een mensch moest zich niet willen indringen in het wezen van een ander.... anderen te analyseeren is eene niet-voornamen onderneming.... er is niet alleen een lichamelijk, maar ook een geestelijk schaamtegevoel, dat wij te eerbiedigen hebben. Ook de ziel heeft haar omhulsels, waarvan men haar niet mag berooven.”

Onze analyse zal dan ook niet beredeneerd, maar wel bewonderend zijn, in den geest van het woord des geloofs, dat Jezus dankt, omdat hij het kruis heeft aanvaard, en dat niet uitrekenen gaat, of het ook anders gekund had, of er niet meer te bereiken ware geweest op andere wijze.

Er werd reeds herinnerd aan de gevoeligheid van Schweitzer ten opzichte van het lijden der menschen. Een diepen indruk ontving de gymnasiast Schweitzer door de smart, welke te lezen staat op het gezicht van den neger, die een der figuren is op het monument te Colmar. Elke maand hield Schweitzer's vader een zendingsbijeenkomst te Günsbach. Vooral de verhalen van zendelingen maakten een diepen indruk op den jongen Schweitzer.

En nu is er de fijn-besnaardheid van dezen robusten man. In zijn studententijd loopt hij rond met de gedachte: mag ik een gelukkig leven hebben, terwijl zoovelen om mij heen met lijden en zorgen worstelen? Deze zelfde fijngevoeligheid heeft hem, reeds als tienjarigen jongen, een angst bijgebracht voor het spel, omdat hij angst had over eigen hartstochtelijkheid bij het spel; het is de fijngevoeligheid, die hem, hoe jongensachtig hij

overigens ook is, een afkeer doet krijgen van alles, wat dieren pijn brengt.

Op een stralenden zommormogen — Schweitzer weet den dag aan te geven: Pinksteren 1896 — overvalt hem bij het wakker worden de gedachte, dat hij dit geluk niet als iets vanzelfsprekends mag aannemen, maar daarvoor een offer brengen moet. Terwijl hij met die gedachte worstelt, wordt hij het, vóór hij opstaat, in rustig overleg, terwijl buiten de vogels zingen, met zichzelf eens, dat hij tot zijn dertigste jaar het recht heeft voor de wetenschap en de kunst te leven, en daarna zich heeft te wijden aan een dienen, dat onmiddellijk in het belang van menschen is. Schweitzer heeft rondgelopen met de vraag, wat het woord van Jezus beteekent over het behouden van het leven door het te verliezen — nu meent hij het antwoord gevonden te hebben. Treffend klinkt zijn geestdrift: „nu heb ik behalve het uiterlijke ook het innerlijke geluk.” Welk bepaald werk de toekomst hem brengen zal, weet hij nog niet; hij laat het aan de omstandigheden over, hem te leiden.

Nu is er in Schweitzer, onmiskenbaar, een romantische inslag. Deze openbaart zich in zijn liefde voor het oerwoud, in de manier van werken daar (hij is ontginner, woudlooper; hij gaat op zeer origineele wijze, met de negers om; hij heeft de sportiviteit, om onoverkomelijke hinderpalen te willen overwinnen); deze openbaart zich zeer sprekend in zijn hartstocht voor de muziek.

Het lijkt mij mogelijk een modernen Robinson Crusoe-roman te schrijven, en dan Schweitzer tot hoofdpersoon te maken. Er zit in hem de drang, die enkele menschen drijft naar de ontoegankelijke oorden van het hooggebergte, of naar de Pool. Hij is van het slag van den jongen, dien Nijhoff zoo fijn teekent in een zijner gedichten, wanneer hij beschrijft, hoe deze

naar de wolken kijkt, en er wonderen in ontdekt: Scandinavië, dieren, menschen.

En nu is dat romantische bij Schweitzer niet ondergegaan in het prozaïsche leven, zooals het helaas bij velen gebeurt, die, ouder wordend, niet meer naar boven kijken. In Schweitzer is dit romantische met behulp zijner ascese, vooral vanuit zijn diep-religieuze natuur, stuwkracht geworden voor zijne roeping. Hij herinnert sterk aan den apostel Paulus, met wien Schweitzer voortdurend bezig is in zijne studie, aan wien hij verwant is, op meer dan één manier. Ook Paulus heeft datzelfde: de wetenschappelijke man, wien de studeerkamer te benauwd is, en die, als vurige, hartstochtelijke Jood, de avonturen tegemoet gaat, de man van de daad, de in zijne dagen schijnbaar-dwaze daad. Er is iets onberekenbaars in deze menschen, en, omdat zij aan hooger leiding gehoorzamen, worden zij wereldveroveraars.

Het komt mij voor, dat de daad van Schweitzer, zijn gaan naar Lambarene, van enorme beteekenis is, niet alleen voor dat stuk oerwoud, maar ook voor Europa, en dat, menschelijkerwijze gesproken, de winst, welke zijn levenswerk oplevert, oneindig veel grooter is dan zij zou zijn, wanneer hij professor in Straatsburg was gebleven, en nog meer wetenschappelijke werken had geschreven dan waartoe hij nu in staat was. Er is in zijn werk, naar mij toeschijnt, eene geestelijke dictatuur, waarvan de beteekenis voor het heden groot is, en voor de toekomst wellicht nog veel grooter.

Ik ga probeeren dit duidelijk te maken.

Er zijn in alle landen niet alleen vereerders en bewonderaars van Albert Schweitzer, maar — wat meer beteekent — talloos velen, die door hem het religieuze zijn gaan ontdekken, Jezus en het Christendom hebben begrepen. Rodin beeldhouwt een Johannes-de-Dooper figuur, die — zooals Rilke zegt — doet

gelooven, dat er een achter hem aan komt, die de volle, de volkomen aandacht verdient.

Het is nog iets anders dan sensatie, welke Schweitzer verwekt: hij wekt aandacht voor Jezus. Vooral jongere mensen hebben door hem oog gekregen voor de geweldige grootheid van het Christendom. Schweitzer zegt ergens, in een van zijn boeken, dat het zijne overtuiging is, dat wij, met het Christendom eerst aan het begin toe zijn. De „duizend jaren” zijn voor God „als de dag van gisteren”, de eeuwen Christendom hebben ons in 1935 doen ontdekken, dat wij nog pas aan het begin zijn. Zal uit den chaos van nu een scheppingsdag te voorschijn komen? Is Schweitzer, behalve een discipel, ook een *voorlooper* van Christus?

Er is nog iets anders.

Wie zich verdiept in de beteekenis der kolonisatie van het Westen, in de onbeschaafde werelddeelen, huivert over de gevolgen van den invloed der „beschaving” op de „onbeschaafden”.

Er is een boekje over Lambarene geschreven, door eene Zwitsersche doktersvrouw, die, met haar man, enkele jaren in Lambarene werkte. Dit boekje, buitengewoon goed geschreven, moet door ieder, die zich voor het werk daar interesseert, gelezen worden. (*Elsa Lauterburg-Bonjour*, „Lambarene”. Felix Meiner Verlag, Leipzig 1931.) Zij spreekt, in een der hoofdstukken van haar boek, over de gevolgen der civilisatie, en vraagt dan: is het niet onbegrijpelijk, dat deze primitieve volken generaties, ja geheele eeuwen, overspringen, en in een korte spanne tijds veranderen moeten in West-Europeesche cultuurmensen? Een dergelijk gewelddadig optreden ontwikkelt iets, wat heelemaal niet goed is, en kan slechts tot een catastrofe voeren. De resultaten der Europeesche invloeden

zijn ontstellend en verontrustend. De negers zijn uitgebuit geworden, de invloed der Europeesche „beschaving” is, in sommige opzichten, misdadig. Bovendien brengen de Europeanen infectie-ziekten, welke de bevolking te gronde richten, en waaraan de negers onbeschermd worden overgeleverd. Wij — zegt de schrijfster — zijn de eenige vreemdelingen, die naar hen toe komen, om hen te helpen. Men zij overtuigd, dat er enkelen zijn, die wakker gemaakt werden, die zeer goed de tegenstelling bespeuren tusschen woord en daad van de blanken, en het hun aangedane onrecht. Zij hebben het vermogen om fijn aan te voelen, en nemen scherp waar. Het zal niet zoo heel lang meer duren. Velen zullen zich bezinnen, in opstand komen, en hun recht verlangen. Hier en daar begint reeds het verzet. De weinige helderzienden zullen vele worden, en hun moed, tot den dood toe, zal weder ontwaken, of zij zullen ondergaan. Aldus beschrijft het eene scherp-ziende Europeesche vrouw.

In deze wereld werkt Schweitzer, en midden-in deze wereld staat het hospitaal, een stukje zuivere menschenliefde, welke tegelijk kruis en opstanding is.

In het hospitaal te Lambarene is een oude, knappe kok, Aloys, zoon van een stamhoofd, die nog de herinnering heeft aan tijden, toen geen Europeaan heer in zijne bosschen was. Elsa Lauterburg gaat bij het troepje mannen zitten, waar Aloys met autoriteit het woord voert, en vraagt hem zich niet van zijn stuk te laten brengen, en door te gaan. Eerst aarzelt hij, de tegenwoordigheid der blanke vrouw maakt hem verlegen. „Ca pas pour toi,” zegt hij. (De negers praten, op hun manier, fransch.) Maar een diepe zucht verraaft een groot leed. De doktersvrouw geeft niet toe, zij wil deelen in het verdriet van haar zwartjes. Dan begint hij het oude klaaglied over het lot van zijn onderdrukt volk, over de ruwe brutaliteiten van be-

paalde handelsmensen, over de onmogelijkheid om blanken te vertrouwen, aan hunne geluk-verkondigende woorden geloof te schenken, terwijl het slechte voorbeeld van deze gewetenlooze mensen in het oog valt. Zij profiteeren van de negers, om hen, na volbrachten dienst, als overvloedig en lastig over boord te gooien. „De Moor heeft zijn plicht gedaan, de Moor kan gaan!” Aloys verkondigt zóóveel waars, het is zóó volmaakt juist, dat het haar, de blanke vrouw, pijn doet. De voorbeelden van de ergste wreedheid en gemeenheid van blanken, die de kok, als hij zich gaan laat, vertelt, zijn, ook al zijn zij voor de helft slechts waar, afschuwelijk. Rustig schildert hij de toestanden, zonder zich op te winden uit hij zijne gegronde klachten, en zijn blik kijkt vol treurigheid de verte in. Er is in hem iets van gelouterde smart.

De doktersvrouw keert, opstandig en verontwaardigd, naar haar huis terug. En de vraag blijft haar vervolgen, of de schuld, die de blanken opgehoopt hebben, te betalen is?

Tot de allerdiepste religieuze gedachten behooren zeker wel die van Jesaja 53, het beroemde hoofdstuk van den lijdenden „knecht Gods”, dat eene beteekenis heeft voor de geheele wereld. Er komen in dat hoofdstuk zinnen voor, die men rechtstreeks toepassen kan op Schweitzer en zijn werk.

Luister! „Waarlijk, hij heeft onze krankheden op zich genomen, en onze smarten heeft hij gedragen.... omdat hij zijne ziel tot een schuldoffer stelde, zal hij nakroost zien tot in lengte van dagen.... door zijn hand zal Gods raad vervuld worden.... daarom zal God hem een rijk erfdeel geven.”

Er is eene koloniale politiek. Schweitzer scheldt niet op haar, zooals velen dit doen. Schweitzer erkent hare verdiensten. Nuchter en zakelijk, afkeerig van alle dweeperij, schrijft hij in zijn boek over het oerwoud over de primitieve en half-primi-

tieve volken. Koloniaal bestuur aanvaardt hij, omdat het altijd beter is dan de onderdrukking der eigen hoofden, wanneer dezen door den wereldhandel wapens en geld in handen krijgen. En de wereldhandel, die geen enkelen, ook nog zoo afgelegen, stam met rust laat, is nu eenmaal een feit, dat men nooit kan wegedeneeren! Hij waagt het niet, uit te denken, hoe vreeselijk het lot der Congonegers zijn zou, indien er geen koloniaal bestuur was. Maar Europa heeft, van het oogenblik, dat zijne schepen de Afrikaansche kust bereikten, zóó onnoemelijk veel kwaad gedaan, dat alles, wat het hun goed bewijst, geen weldaad is, maar verzoening voor het vele leed, hun berokkend. „Politiek zijn koloniale problemen, zooals ze zich gevormd hebben, niet op te lossen. Het nieuwe, dat komen moet, is: dat blanken en gekleurden elkaar ontmoeten, in ethischen geest. Wie dezen ethischen zin bevordert, doet aan koloniale politiek, die toekomst heeft.”

Elsa Lauterburg beschrijft de Kerstfeestviering in Lambarene. De dokter leest het Kerstverhaal voor, een der negers vertaalt het in de twee hoofdtalen, die zij kennen. De Kerstboom staat, met zijn vele lichtjes, in den donkeren nacht. De Europeesche liederen worden gezongen, en dringen door tot in de ziekenbarakken en verste negerhuizen, tot de allerarmste uitgestootenen der menschheid. „Nooit ontroerden mij zóó de ellende en het aan-de-aarde-gebonden zijn der inboorlingen. Kon men eens doordringen tot deze verbaasde zielen, en begripen, wat zich achter die schuwe maskers afspeelt! Ik kan mij niet losrukken van den hongerenden blik, die uit hun onverloste innerlijk te voorschijn komt en de typisch-tragische uitdrukking der wilden nog versterkt. Het onbewuste lijden der creatuur, zonder woorden, is verschrikkelijk.”

Schweitzer volgt eene „roeping”. Wie het beter weten, wat iemand had moeten doen, moeten maar zwijgen, wanneer het

over roeping gaat. Het zou niet onmogelijk zijn, dat het volgen van de roeping, wat Schweitzer doet, een zegen is voor de wereld in diepsten zin en in breedten omvang. Het geniale van Schweitzer wordt in den schoot der aarde neergelegd als een zaad, het wordt aan de wereld toegewijd als offer.

SCHWEITZER EEN MAN VAN SYNTHESE

Men kan Schweitzer een man van synthese noemen. Niet alleen zóó: dat hij in zich verschillende grootheden op merkwaardig-grootsche wijze vereenigt. Maar vooral ook, omdat hij dat heeft, wat dringt, en zelfs dwingt tot synthese. Schweitzer gelijkt op de menschen, die, zooals het heet: „charme” hebben. Dit woord heeft de geur van het mondaine. Het wonderlijke in het geval Schweitzer is, dat hij een man is van den diepsten ernst. Hij is bereikbaar voor alle soort menschen: collega's, geleerden erkennen hem als een der hunnen, en als superieur; maar ook de negers in Afrika zeggen „hij is onze man.” Zijne muziek ontroert kenners van de muziek, maar ook de onontwikkelden, de door lijden of smart neergedrukte menschen, vangen diepe tonen op. Wie hem persoonlijk kennen, spreken van eene aanwezigheid, welke eene bijzondere sfeer schept.

Er werd door eene fransche krant, einde 1934, eene enquête uitgeschreven: „wien zoudt gij als dictator willen zien?” Men late deze vraag eens op zich inwerken. Wie de anarchie en den chaos van onzen tijd vreest, zal de mogelijkheid niet uitsluiten, dat eene dictatuur de oplossing brengen kan. Maar bij het zoeken naar een antwoord op de vraag der krant zal men ontdekken, mits men eigen egoïsme tracht weg te werken en zooveel mogelijk objectief tracht te zijn, dat deze vraag een puzzle brengt. Er zou, voorzoover ik zie, alleen de mogelijkheid bestaan, dat een man als Schweitzer met deze macht werd bekleed. Deze dictatuur zou de wereld kunnen redden, en niemand onderdrukken.

Schweitzer is vrij van minderwaardige tendenzen. Als „Führer” zal hij nooit speculeeren op een min of meer bekrompen

nationaliteitsgevoel, en zijn „eerbied voor het leven” maakt het onmogelijk, dat hij zou toelaten, dat de mensch gedwongen wordt zich te voegen in het systeem, ten koste van de persoonlijkheid. Toch laat Schweitzer geen bandeloosheid of onmaatschappelijkheid toe — de vele verhalen van Lambarene, van hemzelf en van anderen, geven daar typische, dikwijls humoristische, voorbeelden van. En Schweitzer's systeem — om even dit woord voor zijn denkebeelden te gebruiken — heeft een zeer positieven eisch, waar het gaat om den „opbouw van de cultuur” — hier geen enkele concessie aan degenen, die afbreken. In Schweitzer's systeem is evengoed het „du sollst” van Kant, aan wien hij sterk gefixeerd is, als de macht van Jezus, die zijn leven beheerscht, en waarvan het eigenlijke de liefde is. Ik geloof niet, dat het ongeoorloofd is in Schweitzer vervuld te zien het woord van Jezus: „als ik verhoogd zal zijn, zal ik ze allen tot mij trekken.” De verhooging is, evenals voor Jezus, de volkomen, offerende overgave aan God. Hier is heilige „charme”. De wereld heeft zulk eene dictatuur heel erg nodig.

Schweitzer is Elzasser. Om de beteekenis daarvan te begrijpen, moeten wij in de geschiedenis teruggaan tot 843, toen, bij het Verdrag van Verdun, aan Lotharius toegekend werden de „tusschenlanden”. Hiertoe behoort de Elzas, ook Zwitserland, ook Nederland. Politiek gesproken is het feitelijk geen rijk, een Elzasser is geen Franschman en geen Duitscher. De Elzassers hebben eigenlijk geen vaderland, enkel een geboortegrond. Dien geboortegrond heeft Schweitzer hartstochtelijk lief, maar hij is een internationaal mensch. Dat wat, politiek gedacht, een armoede kan heeten, is in hooger zin een voordeel: deze man behoort aan de geheele wereld, omdat hij zonder vaderland is. Hier is het ras geen beperking, maar breedte en uitbreiding. Het is merkwaardig te ontdekken, hoe uitgestrekt

Schweitzer's vaderland is, hoe hij, niet alleen letterlijk, maar nog meer in figuurlijken zin, de internationale taal spreekt. Er zijn weinig menschen te vinden, misschien geen enkele, die dat zóó doet als Schweitzer. Met zijn filosofisch-ethisch grondbeginsel van den „eerbied voor het leven” bereikt hij, als men uitrekenen en denken gaat, alle volkeren. Het is elementaire filosofie en ethiek: waar leven is, bestaat de vatbaarheid naar deze uitspraak te luisteren. Er worden wel eens pogingen gedaan den staatslieden en politici vóór te houden de eischen van Christus. In een geschrift, in een brief, ook wel in eigen persoon, gaat men hen aanspreken. Mij komt het voor, dat zulke pogingen dikwijls meer sportief dan productief zijn. Maar het zal meer reëel zijn, hen in contact te brengen met de ethiek van den eerbied voor het leven. Buiten allen godsdienst om, heeft deze voor de wereld eene zich naar alle kanten uitbreidende autoriteit. Jezus zegt, naar aanleiding van eene erfeniskwestie: „Wie heeft mij tot rechter of arbiter gemaakt?” Het is Jezus' werk niet, zich uit te spreken over nationale of internationale kwesties. Schweitzer, één van Jezus' dienaren, doet dit wel. Zonder aan politiek te doen. Hij is in sterke mate actueel. En hij doet het op overtuigende wijze. Zijn ethiek is doktersethiek. Ook hierin schuilt het universeele van zijn gezag. Zijne wijsbegeerte is niet die der vakgeleerden, maar die van een man, die bij zijn denken bezielde wordt door wat voor hem het heiligste in zijne roeping is: genezen. Er verschijnen, het laatste jaar, vele boeken, de meeste Amerikaansch, die beweren, zoo niet de krisis te kunnen oplossen, toch wel haar haar verlamdende of vergiftigende kracht te kunnen ontnemen. Deze boeken zijn als de bekende universeele geneesmiddelen of genees-methoden: zij stellen teleur. Maar evenzeer doet dit de erkende, wetenschappelijke geneeskunde, in de gevallen, welke niet door eene operatie kunnen worden behan-

deld. Schweitzer's „methode” en „systeem” dienen zich niet aan als universeele geneesmiddelen, zij missen ook het strak-intellectualistische van wetenschappelijkheid — maar zij maken mobiel de krachten, welke in de menschheid en in den mensch aanwezig zijn, zij wekken geloof — dit zoo algemeen mogelijk, niet kerkelijk of godsdienstig begrensd — geloof als vitaliteit, als verantwoordelijkheidsgevoel, als het rythme, waardoor alle leven zijn hoogste waarde verkrijgt.

Zoo werkt Schweitzer synthetisch. Men kan zijne filosofie Christelijk noemen, niet om haar te onderscheiden van eene andere, niet om haar te begrenzen, maar om haar te typeeren als die, welke voor alle volken en voor alle menschen de waarden vaststelt, waardoor dezen — de volken en menschen — tot hunne bestemming komen, en welke zij, op den duur, als heilzaam en als een zegen zullen ervaren. Dat wat een mensch bereiken kan, en wat in het Christendom de „volheid” heet, is niet, dat een mensch een bepaald etiket draagt, maar dat hij zijn leven heeft leeren kennen als eene gave, als waarde, als genade. En dit dan ook in gemeenschap met het leven om hem heen: de harmonie der dingen en der menschen.

Schweitzer's boodschap raakt allen, omdat zij op den mensch in den mensch een beroep doet.

Voor al ook op het terrein van het godsdienstige heeft Schweitzer iets zeer ernstigs te zeggen.

Wanneer wij vragen: „van welke richting is Schweitzer eigenlijk?” dan doen wij eene typisch-Hollandsche vraag. De richtingskwestie is in ons land even typisch als de molens en de dijken en de fietsen het zijn.

De richtingsvraag wordt zoo algemeen mogelijk gesteld: is hij orthodox of vrijzinnig?

Schweitzer zelf aarzelt niet zich vrijzinnig te noemen. Toen ik

een gesprek had met zijne secretaresse, en o.a. vroeg naar Schweitzer's verhouding met de orthodoxie, schoof zij, met vrouwelijke verontwaardiging, de mogelijkheid weg, dat er eene godsdienstige richting zou zijn, welke hem, als niet „recht-zinnig”, zou veroordeelen. Toch was en is dit het geval. Schweitzer zelf vertelt in zijn „Aus meinem Leben und Denken” van de bezwaren, welke sommige „orthodoxen” hadden, om hem naar Afrika uit te zenden in dienst van hun Zending-genootschap. Maar hij vertelt in ditzelfde boek ook van de teleurstelling, welke zijn boek over de „Leben-Jesu-Forschung” wekt bij de vrijzinnigen, wier opvatting van de Jezusfiguur door dit boek werd aangetast.

Een man als Schweitzer openbaart, op aangrijpende wijze, hoe ongeestelijk de richtingskwestie is en werkt. In hem zijn de verschillende motieven van het Christendom, op wonderbare manier, in een levend mensch vereenigd. Men zou kunnen zeggen, dat in zijne tegenwoordigheid de richtingskwestie zwijgen moet. In theorie zijn de meeste Christenen, ook zelfs de leiders, overtuigd van het ongeoorloofde en onheilge van de partijschappen, maar, in de practijk, zetten zij den richtingsstrijd rustig voort. Het bedenkelijkste gevolg is — behalve al de andere — dat de jeugd, de jonge, moderne menschen zich afkeeren van de kerk, omdat zij haar practijk zoo hope-loos bekrompen achten. Deze jeugd kijkt en luistert naar Schweitzer. Hoe verontwaardigd zou zij zijn, als het tot haar doordrong, dat Schweitzer in de nationale kerk, hier bij ons, geen gezag zou hebben!

Schweitzer is de man van het „elementaire”. Wanneer wij zijne methode van elementair denken toepassen gaan, komen wij mits wij eerlijk de resultaten aandurven, tot de ontdekking, dat wat wij van het Christendom terecht brengen, dikwijls meer karikatuur dan waarheid is, en dat wij èn ethisch èn reli-

gieus jammerlijk knoeien met onze gehoorzaamheid aan den Christus.

In Günsbach, waar Schweitzer zijne jeugd doorbracht, was eene merkwaardige broederschap tusschen Protestanten en Katholieken. De dominé — Schweitzer's vader — en de pastoor waren collega's en vrienden. Er was in het dorp geen godsdienststrijd, en ook geen — wat soms nog erger is — langs elkaar heengaan.

Wat ook merkwaardig was in Günsbach: de Protestanten en Katholieken hadden met elkaar één kerkgebouw. Dat komt meer in den Elzas voor. Zijn leven lang denkt Schweitzer met heimwee aan de Günsbacher kerk, ook aan het katholieke koor, dat voor zijn kinderlijke fantasie „het zinnebeeld der hemelsche heerlijkheid” was.

Met deze jeugdherinneringen hangt samen zijn standpunt tegenover de pogingen om een „protestantsch kerktype” te ontwerpen: hij is er geen voorstander van. Volgens Schweitzer behoort het koor tot de kerk.

Schweitzer is verdraagzaam op godsdienstig gebied. Deze verdraagzaamheid kreeg hij mee als Elzasser. Het was een luim van Lodewijk XIV om te decreteren: de protestanten moeten met de katholieken het kerkgebouw deelen. Maar voor Schweitzer is het een vreugde, dat het kan, en hij neemt de herinnering aan de Günsbacher kerk mee als „profetie en vingerwijzing naar een toekomst van eendracht op godsdienstig gebied”.

Wie zich in Schweitzer's werk — zijn wetenschappelijke werk, zijn doktersarbeid, zijn zendingswerk — verdiept, wordt hoe langer hoe onzekerder over zijn „richting”, in den zin, zooals de godsdienstige groepen haar opvatten. Schweitzer is radicaal-kritisch, hij is ook zóó verwant aan Paulus, dat hij als het ware met hem voor den Christus vecht, en hij is bovenal zóó

discipel van Jezus, dat het zonde tegen den heiligen geest is om zijn rechtzinnigheid in twijfel te trekken. Al die bewondering en beleefdheid en hulde en sympathie voor Schweitzer, wanneer hij ons land bezoekt, ze zijn frazes, frazes, wanneer wij ons niet bekeeren tot zijn standpunt — neen, een standpunt is niet het eigenlijke bij hem, hij is de man van de richting, als „stoot, die een mensch van Christus ontvangt”.

Dean Inge heeft gezegd: „Saints do no contradict each other.” Dat wil zeggen: heiligen zijn geen tegenstanders van elkaar. Dat wil zeggen: onder Christenen behoort geen verdeeldheid te zijn. En, als zij er een oogenblik is, omdat het niet anders kan, moeten wij toch telkens weer in staat zijn, bij alle verschil van denken, elkaar de hand te geven. En nu zie ik Schweitzer als den man, die op zuiver-geestelijke wijze als een „Führer” onder ons verschijnt. Hij is een buitenkerkelijk, boven-kerkelijk man. In zijne „theologie” zien de verschillende richtingen, wanneer zij ernst maken met hun overtuiging, dat èn de eene overtuiging èn de andere brokstukken zijn van een geweldig geheel. Hooren wij niet in het werk van Schweitzer dien ouden, weer in onzen tijd herhaalden, toon, van den voorlooper van den Christus, de stem van den roepende: maakt in de woestijn den weg des Heeren gereed?

In de reisbeschrijving, welke Professor Aalders schreef, na zijn bezoek aan Palestina, vertelt hij ook van de grafkapel. Deze ruimte hangt vol met lampen, drie en veertig, voor elke afdeeling der Christenheid een zeker aantal. En toch, zegt Professor Aalders, is het schemerig in de grot. Er hangt een benauwde lucht, van wierook, kaarsen en pelgrims, men snakt naar buiten.

Wij kunnen deze beschrijving gebruiken als die van hetgeen een mensch overkomt, wanneer hij wil aanbidden, en het tracht te doen in de Christelijke kerk. Schweitzer is de man,

die ons naar buiten, in de frissche lucht, roept. Hij ziet het Christendom, zooals het thans geworden is, slechts als een begin, vol zwakheden en dwalingen, niet als het Christendom uit den geest van Jezus. Is het misschien mogelijk Schweitzer te zien als den voorlooper van Jezus? Er zijn in hem de krachten, die Mussolini gebruikte om te zeggen: wij moeten opnieuw beginnen, wij moeten het oude Italië tot een rijk maken en tot een volk. En het gebeurt — zij het ook op afschuwelijke manier. Schweitzer ontwerpt met het eeuwenoude materiaal van het Christendom een nieuwe wereld — en vanuit Lambarene openbaart zich zijn apostolaat, waarin een geweldig sterk beroep gedaan wordt op de thans nog verstrooide troepen en troepjes, die de pretentie hebben Christenen te willen zijn. Schweitzer heeft Jezus laten leven, vanuit de Evangelieën, en hemzelf zien wij als een, die ook in onzen tijd, waarschijnlijk wel in onzen tijd opnieuw, het Koninkrijk Gods predikt.

De „Leben-Jesu-Forschung” besluit met enkele conclusies. Schweitzer zegt: „het eigenlijke van Jezus bleef krachteloos. Inplaats van een levend mensch werd hij „een, die openbaringen geeft”, en een „symbool”. Een tijd heeft slechts zóóveel werkelijk en levend contact met Jezus, als hij, met het materiaal van zijn eigen denkbeelden ethisch-eschatologisch denkt, en in zijn wereldbeschouwing de aequivalenten van het bij hem op den voorgrond staande willen en hopen kan aanwijzen, d.w.z. beheerscht wordt door de gedachten, welke overeenkomen met die, welke te vinden zijn in Jezus’ opvatting van het Koninkrijk Gods.” Jezus moet dus vertaald worden in de taal van onzen tijd!

„Wanneer de teekenen niet bedriegen, gaan wij zulk een tijd tegemoet. Ondanks allen vooruitgang in het weten, beleven wij in de laatste tientallen van jaren een stilstand onzer cultuur, welke op alle gebied zichtbaar wordt. Zelfs kan men

verschijnselen waarnemen, en geen klein aantal, welke kunnen doen besluiten, dat er een werkelijke achteruitgang is. Deze ontwikkeling, hoe verschillend zij zich ook mag uiten, vindt haar oorzaak in het èène feit, dat in onze cultuur, de religie inbegrepen, niet genoeg ethische energieën en idealen aanwezig zijn. Zij is het groote doel van eene zedelijke uiteindelijke volmaaktheid der geheele menschheid kwijtgeraakt, en beweegt zich binnen de parkmuren van nationale en confessioneele idealen, inplaats van den blik gericht te houden op de wereld. Daarom worden in haar grootheden en waarden zelfstandig, die aan het bereiken van de algemeene zedelijke volmaking, die men in aansluiting aan de verkondiging van Jezus als koninkrijk Gods kan aanduiden, dienstbaar moeten zijn, en slechts, voorzoover zij dit doen, werkelijke ethische waarde bezitten." Dit beteekent: het is nu de tijd voor de daad. Het Christendom heeft zijn kans, mits het alle bekrompenheid overwinne, en zich bekere tot het willen dienen, tot het willen strijden, op leven en dood.

„Het prijsgeven van de ethische eschatologie wreekt zich. Inplaats van te strijden voor de triomf van den zedelijken Godsgeest, waarbij de enkeling en de volkeren en de confessies door bezieling zouden worden gedragen, welke hen overeind houdt, is onze menschheid op het punt de wereld over te leveren aan de geesten der gedachteloosheid, zich neer te leggen bij den stilstand en achteruitgang der cultuur, en er vanaf te zien alles wat mensch heet op te heffen tot de hoogte van ware humaniteit. Degenen, die zien, waarheen wij jagen, en zich niet laten afstoppen, maar den angst en de pijn over de toekomst der wereld steeds weer opnieuw beleven, zijn bereid den historischen Jezus te begrijpen en te luisteren naar wat hij, bij al het vreemde van zijn taal, ons te zeggen heeft. Zij beseffen, met hem, die, en dit volgens het inzicht van zijn tijd, een derge-

lijken angst en pijn beleefd heeft, dat wij ons uit de tegenwoordige toestanden verlossen door een hopen op en willen van het Koninkrijk Gods, een hopen en willen, dat de dingen, zooals wij ze zien, trotseert; en dat wij, in het geloof aan de onoverwinnelijke macht van den zedelijken geest, houvast en vrijheid en vrede vinden; dit geloof, en de daarmee samenhangende gezindheid tot de daad, om ons heen verbreiden, in het Koninkrijk Gods het hoogste goed vinden, en daarvoor willen leven. Het beslissende is: het enthousiaste en heldhaftige der wereldbeschouwing, dat voortkomt uit het willen van het Rijk Gods en uit het geloof daarin, en dat door de remmende toestanden niet verlamd, maar opgejaagd wordt.... Wij bezitten slechts zooveel van Jezus als wij hem het Koninkrijk Gods laten prediken. De onderscheidingen der metaphysica en van het begrippen-materiaal kunnen daarbij geheel en al op den achtergrond treden. Slechts daarop komt het aan, dat de beteekenis van de Koninkrijk-Gods-gedachte, voor de wereldbeschouwing van ons, dezelfde is als voor hem, en dat wij het gewicht en het dwingende daarvan in dezelfde sterkte beleven als hij."

Dit is een lang citaat. De woorden van Schweitzer zijn niet als trompetstooten, in eene volksvergadering zou hij niet imponeeren. Maar zij bezitten meer wezenlijke trefkracht dan de groote woorden, die naar de luisterende menschen worden toegeslingerd. Mits men trefkracht beschouwe als eene geestelijke, ethische mogelijkheid. Schweitzer heeft niets van een dictator, maar is een rustig, zich nooit op den voorgrond plaatsend man. En toch is er in zijne beschouwingen, in al zijn werk, zulk een felle kritiek op de maatschappij, op de kerk, op de filosofie, op de theologie, op de staatkunde, dat, wie luisteren kan en wil, vele waarschuwingen hoort en tot bezinning gedwongen wordt. Hij heeft dat wat bijvoorbeeld de macht der zoogenaamde

Nieuwe-Gids-beweging in ons land was, wier mannen vroegen: hoort gij niet het onzuivere en onechte in uw woorden, in uw proza en in uw poëzie? Hij ontleedt de motieven, de opvattingen, ook de diepzinnige, ook de godsdienstige, en eischt niet alleen prioriteit van God — meestal zwijgt hij over God — maar prioriteit van de elementaire waarheden, men zou kunnen zeggen: van die der lagere school, ook van die, welke gelden in de verhouding van menschen onderling, in het gezin, in dat stukje leven, dat zuiver-menschelijk is. Wij noemen weer het woord, dat *de* tekst van Schweitzer is: eerbied voor het leven. Voordat wij gaan denken of theologiseeren of handelen is die waarheid er. Zelfs vóór een mensch Christen is, is zij er. Nooit mag de religie een ander uitgangspunt kiezen dan dit, nooit ook het denken, nooit ook de maatschappij, nooit ook de regeering. En het is tegelijkertijd zijne overtuiging, dat hij hierdoor die alle, allermeest wel de religie, haar diepsten inhoud geeft.

En daarom is er — zooals ik uitsprak — eene dictatoriale kracht in Schweitzer. Zijn beginsel brengt tot een kruistocht als die der eerste Christenen, voor de zaak van het Koninkrijk. Europa is toen, op wonderlijk-geheimzinnige wijze, veroverd, met eene prediking, die het kleed des tijds droeg, maar eeuwigheidswaarden bezat. Eene tweede verovering zal zeker niet minder onbereikbaar schijnen, dan zij het, na Christus' dood, was, maar zij wordt als eene heilige taak ons opgedragen. Schweitzer is ten slotte geen man, dien Europa moet bewonderen en waardeeren alleen, hij is eene profetische gestalte. Noem hem met het moderne woord dictator, maar voeg er dan bij: „hij leert als machthebbende, en niet als de dictator, zooals wij hem kennen.” Schweitzer houdt zich allereerst met den onderbouw bezig, eerst die, dan de bovenbouw. Hij graaft diep — en niets vernietigt hij; hij kritiseert, en geneest tege-

lijk; hij is revolutionair en eerbiedig tegelijkertijd.

Schweitzer wordt in dit hoofdstuk gezien als een man van synthese.

Ik wil nog een anderen kant daarvan in het licht stellen.

Wanneer wij een geestelijk mensch gaan analyseeren, zullen wij in hem iets van den profeet en iets van den priester ontdekken. Meestal overheerscht een van beide. Schweitzer heeft beide kanten, en, wanneer hij werkt in Lambarene is hij priester in zijn meedragen van den nood der negers (het „priesterlijke” verstaan niet in kerkelijken zin, maar in den algemeenen zin van het „dragen van leed en smart”); maar hij bouwt tegelijkertijd aan den opbouw van de cultuur, en schrijft zijne profetische boeken, die „geestelijke politiek” propageeren. Hij is dus „priester” in zijn arbeid voor zeer ongelukkige menschen. Maar hij is dit ook nog op andere wijze dan alleen daar, in de dokterspraktijk van het oerwoud.

Dostojewski, menschenkenner bij uitnemendheid, beschrijft: „hoe de eenvoudige zielen, moe van het werk, van het verdriet, van hun eigen ongerechtigheden en van de voortdurende boosheid der wereld, nergens dringender behoefte aan hebben dan aan *troost*. Wat is het een geluk voor zulke menschen om (in hun milieu) een heilig man te kunnen vereeren en tegen zichzelf te kunnen zeggen: wij zondigen nu eenmaal, wij bezwijken voor de verleiding, wij zijn onwaarachtig, maar er woont onder ons immers een heilige, die de waarheid kent en die de waarheid *heeft*; omdat hij er is, gaat de waarheid niet onder in de wereld; en omdat hij er is, dringt zij nog tot ons door; zij zal eerlang de wereld geheel beheerschen, want dat verwacht hij en daar profeteert hij van.” (Karamasov.)

Er is in de meeste menschen een kern, die hen voor vertwijfeling bewaart. Een ernstig mensch (en wie is in zijn diepste wesen geen ernstig mensch?) voert den strijd tegen het kwaad in

al zijne gedaanten, en hij wanhoopt soms. Hij wil niet zinken, en hij voelt zich zinken. In zijn woorden is hij somber, in zijne gedachten nog meer, en toch is hij in zijn daad straks weer trouw aan zijn plicht, aan zijn geloof. Er is over zijn leven eene dreiging: hij zou kunnen ondergaan, hij zou een balling, een uitgestootene kunnen worden, hij zoekt naar een schuilplaats, hij zoekt den heilige, hij zoekt priesterlijke vriendschap, hij grijpt in een ander het heilige aan als een redding, zooals een, die zich schuldig voelt, verlangt naar het vertrouwen van een, die hem zou kunnen en willen vergeven, hij verlangt naar priesterlijken steun.

Schweitzer is een dergenen, bij wien zulk een mensch *schuilen* kan. Van Schweitzer's grootheid is dit misschien het diepste. Aan hem richt een zwak, angstig mensch zich op. Hij kan het doen aan zijn moeder, zijn vader; misschien zijn deze te veel eigen, eigen vleesch en bloed. Hij ontdekt de zedelijke, geestelijke, religieuse kracht van dien man, die de priesterlijke functie uitoefent, in dat kleine hokje, waar de twijfelende, wanhopende mensch grijpt naar de hand van een priester. De omgang met Schweitzer brengt menig mensch diepen troost, en hij dankt God voor dezen man, omdat hij aan hem God te danken heeft.

SCHWEITZER'S ASCESE EN HUMOR

Er is in Schweitzer's karakter ongetwijfeld een ascetische trek: hij doet uit zijn leven weg allerlei dingen, ook mooie dingen, welke voor hem eene belemmering zijn, bij wat hij als zijne roeping ziet. Er is tucht in zijn leven. Schweitzer is van nature schuchter en gesloten, hij zegt dit zelf, wanneer hij, in zijne jeugdherinneringen, iets van zichzelf vertelt. Hoe beminnelijk hij ook is voor degenen, die hem ontmoeten en met hem omgaan, wij ontdekken toch iets van die strakheid, van die terughoudendheid, van dat hooge, dat zonder „hautain” te zijn, hem maakt tot het tegendeel van een uitbundig mensch. Ook dit is bij hem ascese: dat hij die geslotenheid en schuchterheid overwint, en in de samenleving een beminnelijk mensch is. Er zijn vele mensen, met het karakter van Schweitzer, die zich opsluiten in hun studeerkamer en in hun eenzaamheid.

Men ontdekt reeds vroeg in Schweitzer de macht om asceet te zijn, welke zich zóó voordoet, dat men hem in Holland, een conscientieus mensch zou kunnen noemen. Wanneer, hij als tienjarige jongen, schrikt om zijn hartstochtelijkheid bij het spel, geeft hij langzamerhand alles wat spel is op. Nooit heeft hij durven kaartspelen. Dit is geen kwestie van orthodoxe dogmatiek, maar practisch-toegepaste tucht. Als student doet hij afstand van het rooken, den 1en Januari 1899, en voor goed, omdat het voor hem een hartstocht geworden is. Hij vertelt, dat hij tegen opvliëgendheid heeft moeten strijden: de man Schweitzer maakt den indruk van een beheerscht mensch. Iets van dit ascetisch motief werkt zeker ook in zijn besluit naar Afrika te gaan, het maakt 't hem in ieder geval mogelijk dit offer te brengen. Want een offer is het. Hierin echter ver-

schilt Schweitzer's ascese van die van de uit geschiedenis bekende ascese: zij is geen doél, zij is geen hoogste bergtop in zijn plannen, zij is slechts hulpmiddel. Schweitzer ziet op zijn leven terug, en vertelt dan, hoe het hem gegaan is als Abraham, die op weg ging, om zijn zoon te offeren, maar van wien ten slotte het offer niet werd geëischt. Toen Schweitzer naar Afrika ging, meende hij die offers te moeten brengen: het opgeven van de muziek, van zijn studie, van zijn materiele onafhankelijkheid. Hij wilde het offer brengen, en zijn leven is zóó geworden, dat hij in Afrika werkte, en ook zijn muziek mocht ontwikkelen, en bleef studeeren, en door zijn orgelkunst en studie de gelden voor zijn werk verdienen kon. Hieruit blijkt, hoe ascese bij Schweitzer niet meer is dan middel tot een doel; indien zij onnoodig is, geeft hij haar gaarne prijs.

Er is ook niets zwaarwichtigs in Schweitzer's ascese: hij stelt haar in geen enkel opzicht op den voorgrond, maakt er geen propaganda voor, dringt haar niet aan de anderen op. Hoewel hij zelf geheelonthouder is, haalt hij, wanneer in het Ziekenhuis eene moeilijke operatie gelukt is, een flesch wijn, opdat zijne assistenten op de gezondheid der inlanders kunnen drinken.

Het prachtige van ascese komt in Schweitzer's leven uit, waar dit een man te zien geeft, die van zijn leven niet iets saais maakt, maar een sportief leven; wie aan sport doet, dit ernstig doet, kent de ascese, en zijn leven wordt daardoor boeiend en athletisch. Menig mensch maakt helaas van het ascetische in zijn leven iets onaantrekkelijks: ik denk aan de menschen, die zwoegen onder de last, die het leven hun oplegt, zij zijn tobbers en klagers, omdat de taak zoo zwaar is, misschien het meest door de eentonigheid van elken dag, zij moeten zich buigen onder het juk, en wij allen weten het van hen, wij merken het. Ascese, zooals Schweitzer haar bezit, stelt een

mensch in staat zich als dominé of dokter in een dorp te „begraven”, en toch een levend mensch te blijven, een idealist in het „dorp aan de rivier”; maakt het mogelijk dat een schoenlapper zich schoenlapper-bij-de-gratie-Gods voelt.

Er is in Schweitzer ascese en humor. Deze humor is van die hoge orde, zooals deze door Jezus geteekend wordt in de Bergrede. Jezus spreekt over het vasten — dat is dus ascese — een mensch moet soms vasten, moet zich allerlei ontfeggen, moet kunnen inbinden — Jezus zegt: doe het; maar, wanneer gij vast, zelf uw hoofd en wasch uw aangezicht! Er zijn van die prachtige voorbeelden van zulk vasten: in een mensch, die zijn beroep ziet als een goddelijk beroep; in een huismoeder, die stralende moeder is voor haar gezin, ondanks haar zorgen; een der mooiste voorbeelden is Schweitzer, van wiens leven gezegd kan worden, dat het een bijna-niet-te-dragen last is, en een stralende roeping.

Er bestaat een boeiend, met litterair talent geschreven, boek, over Lambarene, van eene doktersvrouw, die met haar man daar gewerkt heeft. Wanneer men dit boek gelezen heeft, huivert men over de ontzettende moeilijkheden van het leven daar. Ook Elsa Lauterburg, de schrijfster, denkt met heimwee aan Lambarene, waar zij mee mocht werken aan een zoo bijzondere taak; maar zij verzwijgt niet de moeilijkheden: het ondraaglijke klimaat, de ontzettende natuurverschijnselen, de benauwende angsten over wat negers en dieren de blanken kunnen aandoen, die bijna-bodemlooze afgronden voor wie geestelijk iets wil bereiken....

En nu ontmoet het ons, op buitengewone wijze, wanneer wij uit Schweitzer's woorden, uit zijn boeken, die van Lambarene vertellen, heelemaal niet den indruk krijgen, dat het zóó erg is — Schweitzer vertelt nu en dan wel iets van erge dingen, maar slechts terloops, hij staat er niet bij stil, hij is vol van de

heerlijkheid van zijn roeping — hier is, op aangrijpende wijze, de humor, de glimlach over deze dingen. Mij komt in de gedachten het simpele verhaaltje van een kind, dat stralend naar huis komt, met een mandje bessen, die het voor moeder plukte, en dat dan aan een ander zegt: „ik vertel moeder niets van de stekels” De vreugde van het doel, van het bereikte, legt aan de pijn het zwijgen op. Een mensch, die dit kan, bezit humor. Op school kreeg Schweitzer van den dominé, die daar godsdienstonderwijs gaf, den bijnaam van Izaak, welke naam „de lacher” beteekent. „Ik had namelijk het ongeluk, dat ik gemakkelijk aan het lachen was te brengen, waar de jongens onder de les onbarmhartig partij van trokken. Hoe dikwijls stond er niet in het klasseboek: „Schweitzer lacht”.”

Nu mag dit een jongensachtige hebbelijkheid zijn — de lach hoort bij Schweitzer, hoewel hij volstrekt geen „vroolijk mensch” is. Hoeveel humor openbaren ons de boeken van Schweitzer!

Men zou de stelling kunnen verdedigen, dat een mensch zonder humor geen volledig mensch is. De kunstenaar moet tot humor in staat zijn, om kunst te scheppen; evenzeer de geloovige. Men kan erover praten, in hoeverre Buziau onmisbaar is voor onze samenleving; ik ben geneigd zijn waarde voor het gezonde Hollandsche leven hoog aan te slaan; men kan een afkeer hebben van de zoutelooze en onsmakelijke grapjes van sommige types, en bang zijn voor dit soort grapjes, die met humor niets te maken hebben. Maar — de humor is als de muziek, welke een mensch begeleiden kan op zijn dikwijls vermoeiende tochten door de wereld. En ik meen, dat het niet mogelijk is, over Schweitzer te spreken, zonder van zijn humor te vertellen. Mij treft voortdurend, wanneer ik Galsworthy's boeken lees, hoe fijn, hoe rijk, hoe onopzichtig diens humor is, ook voor hem is deze onmisbaar, wil hij een beeld van het leven

geven. De humor van Schweitzer is van andere soort als die van Galsworthy — deze laatste is de typische Engelschman — maar beiden zijn zij beschaafd in hun natuurlijken humor. En bedenk nu, dat Schweitzer de man is van den „ethischen godsdienst”, dat wil dus zeggen van de eischen, en de plichten, en het moeten; maar, omdat hij een religieus mensch is, leeft ook de humor in hem. Ook Ghandi geeft „ethischen godsdienst”, ik heb den indruk, dat hij de humor mist, omdat bij hem het religieuze ontbreekt.

Ik wil een aantal voorbeelden geven van Schweitzer's humor. Zijne zoo ernstige boeken zijn vol glimlach. Niet door een van zijne boeken, maar door een vertelavond, waar hij over zijn werk sprak, is bekend geworden, dat Schweitzer eene conferentie van zendelingen bijwoonde, waar de vraag besproken werd, of de negers, wanneer zij Christenen worden, hunne vrouwen, op ééne na, moeten wegzenden. Schweitzer is er tegen, want hij weet tot welke ellende eene weggezonden vrouw veroordeeld wordt. Maar dan zegt een der oudere zendelingen, die voor „het beginsel” opkomt: „Deze mannen moeten ter wille van de hemelsche vreugde de aardsche vreugde prijsgeven.” Een prachtig beginsel! Maar Schweitzer vraagt: „Meent deze broeder werkelijk, dat het zulk een aardsche vreugde is, drie of vier vrouwen te hebben....?”

Humoristisch is het verhaal, dat Schweitzer doet over eene synode van zendelingen, waar ook neger-zendelingen aanwezig zijn: ook dokter Schweitzer voert het woord, en stelt vragen; maar een neger-zending oppert hiertegen bezwaar „want Schweitzer is geen theoloog!” En bij eene „aanneming” keurt Schweitzer eene oudere negervrouw, en is voldaan over haar kennis van het Evangelie, en geeft haar „voldoende”. Maar, vertelt Schweitzer, de zwarte predikant, tot wiens parochie deze vrouw behoorde, pakt haar krachtiger aan. Zij had niet vol-

doende de catechisatie bezocht. Deze negerpredikant doet haar catechismus-vragen, en nu zakt zij, en krijgt zes maanden!

In het interneeringskamp van Garaison, waar Schweitzer in 1917 en 1918 moet wonen, valt het hem op, dat er zooveel bank- en hotel-*directeuren* zijn. Maar dan dreigt voor de „notabelen” van het kamp deportatie naar Noord-Afrika, en nu blijken de meeste directeuren niet meer dan bedienden te zijn, die hun titel hebben aangenomen, om in het kamp „etwas zu gelten”. Zoo zijn de menschen!

Grappig is het verhaal van de reis van Schweitzer en zijne mede-geïnterneerden, die naar Zwitserland geëxpedieerd werden. Op een station, waar zij moeten overstappen, worden zij op luisterrijke wijze door een Comité ontvangen, dat een rijk-voorzien disch voor hen heeft aangericht. Maar, wanneer de reizigers zich te goed doen, blijkt het, uit de plotselinge verlegenheid van de gastvrouwen en gastheeren, dat er iets hapert — en het slot is: ja, ze hebben zich vergist, de maaltijd was niet bestemd voor deze Elzassers, maar voor een troep Fransche geïnterneerden, die uit Noord-Frankrijk naar het Zuiden zouden worden overgebracht. Maar het eten was op, de situatie komisch, en ook het comité moest meelachen.

Hoe lacht Schweitzer, wanneer hij het verhaal doet van den neger, die, als Schweitzer zelf aan het sleepen van balken en planken van het Ziekenhuis bezig is, en nu tot den neger, die op bezoek is, zegt: „hé, kameraad, wil je mij niet eens helpen?”, tot antwoord krijgt: „ik ben een intellectueel mensch, en draag geen hout.” En dan de opmerking van den professor-dokter: „geluk er mee; ook ik wilde een intellectueel mensch worden, maar het is me niet gelukt.”

Dr. Nessmann vertelt, dat Schweitzer, op een keer, toen hij merkte, dat enkele patiënten, die genezen waren, en vóór hun vertrek, als vergoeding, mee moesten werken aan het dekken

van het dak van het Ziekenhuis, het plan hadden er van door te gaan zonder hun taak te voltooien — hoe, toen, Schweitzer, lachend, de ladder wegtrok, en hun toeriep: „jullie komt niet van het dak af, vóór je klaar bent, anders zullen jullie er den nacht moeten doorbrengen.” Toen het werk klaar was, kregen zij als belooning een portie rijst en visch en bananen.

Het verhaal van Jozef en de lakschoenen is overbekend. Jozef, zijn assistent, en Schweitzer gaan naar de toko, om inkoop te doen, en Jozef komt onder de geweldige bekoring van een paar, reeds door ouderdom gerimpelde, lakschoenen. Schweitzer weet hem, door een ribbestoot, er van af te houden, ze te koopen. Maar 's avonds gaat Jozef terug naar den winkel, en besteedt het geld, dat hij aan het opsparen is voor den koop van eene vrouw, voor de lakschoenen! De „ethiek” van Schweitzer heeft haar glans, ook door den humor. Zonder dien humor zou hij Jozef den „genadestoot” moeten geven.

Het is tenslotte ook de humor, die Schweitzer er boven op houdt. Ware hij alleen maar dokter, of alleen maar zendeling, hij zou reeds lang het bovenmenselijk-zware en ondankbare werk in Lambarene hebben opgegeven. Zijn humor is: de glans eener zeer diepe liefde.

Er bestaat een weinig-bekend geschrift van Schweitzer: „Godsdienstoefening in het Ziekenhuis te Lambarene”, waarin hij vertelt, hoe hij „preekt”. Dit boekje is in zijn soort een juweel. Allen, die opvoeden, onderwijzen, preeken moeten, zullen er een schat van wijsheid in vinden. Wij zitten met de vraag: „hoe moet je nu, in 's hemels naam, dien negers het begrip van het Christendom bijbrengen?” Jan Ligthart zou genoten hebben van dit boekje! De preek van Schweitzer lijkt wel heel weinig op een Barthiaansche preek! Er is hier de genialiteit van het eenvoudige.

Wanneer wij nu, door dit boekje, de godsdienstoefening bij-

wonen, zijn wij één en al verbazing — het is zóó geschreven, dat wij er bij zijn — de woorden tot de negers zijn van een man, die een der hunnen is geworden. En het verhaal straalt en tintelt van humor, zóó, dat wij ontdekken: hier is een man, die zóó liefheeft, dat hij met een glimlach de onbeschaafde manieren tijdens de godsdienstoefening verdraagt, dat hij de zonden van de negers begrijpt, dat hij de Wet, die deze negers hard noodig hebben, hult in den wonderbaren glans van het Evangelie. Geheel dit boekje is doortrokken van den lach van Schweitzer. En wij herinneren ons het woord van Paulus: „al ware het, dat ik de talen der menschen en der engelen sprak, en de liefde niet had, zoo ware ik een klinkend metaal of luidende schel geworden.” Hij spreekt de taal der menschen, en ook die der engelen, maar zijn gezicht straalt van den humor, met humor beziet hij het alles, hij heeft dat, wat Chesterton „het geheim” van Jezus noemt: zijne vreugde.

SCHWEITZER ALS DOKTER

Toen Schweitzer in zijn studententijd tot de overtuiging kwam, dat hij tot zijn dertigste jaar leven mocht voor de wetenschap en de kunst, en dat hij zich van dat jaar af moest gaan wijden aan een directen menschelijken dienst (an einem unmittelbaren menschlichen Dienen), was het „hoe” hem nog niet duidelijk. Hij stelt zich, op zijn 28e jaar, toen hij reeds professor was, beschikbaar voor het werk onder verwaarloosde kinderen, maar men kan hem niet gebruiken! Dan komt, op een herfstdag in 1904, opeens de inspiratie, de zekerheid: hij zal naar Midden-Afrika gaan, als dokter voor de negers. Sommigen zouden, als zij het ronduit zeggen mochten, en Latijnsche spreuken kennen, geneigd zijn te spotten „parturiunt montes, nascitur ridiculus mus”: „de bergen gaan baren — er wordt een bespottelijk klein muisje geboren”. De sneer van Menno ter Braak, waarover ik reeds sprak, is van dien aard. Anderen zeggen het minder hatelijk, maar zijn het eens met de vrouw, welke Schweitzer trachtte duidelijk te maken, dat hij door voordrachten over de medische hulp, welke de negers noodig hebben, veel meer zou kunnen bereiken dan door de voorgenomen daad. Schweitzer merkt op: „het ,in den beginne was de daad’ uit Goethe’s Faust geldt in den nieuwen tijd niet meer. Thans is de propaganda de moeder van het gebeuren.” Wij, die nadenken over dat raadsel van Schweitzer’s roeping, herinneren ons het verhaal van den „barmhartigen Samaritaan”. Er ligt een slachtoffer aan den weg, een geslagen en gewond mensch. De priester en de Leviet, die een belangrijker positie in de maatschappij bekleeden dan de Samaritaan, zijn in werkelijkheid de minderen van den Samaritaan. Het werk van dezen laatste mag dilettantenwerk zijn, het is „directe

menschelijke dienst", en op dat oogenblik is het eerste-klaswerk. Schweitzer is van nature meer „barmhartige Samariitaan" dan „priester" of „Leviet" — hij wil als dokter aan het dilettantisme ontkomen, en direct dienen. En zooals deze eenvoudige man uit Samaria blijkt meer waard te zijn dan zijne tijdgenooten, de priester en de Leviet, die eene positie bekleeden, zoo is Schweitzer uitgegroeid tot de hoofdfiguur eener gelijkenis van het Koninkrijk der hemelen.

Professor de Josselin de Jong moest voor studenten in de geneeskunde een voordracht houden over „De taak van den arts", en gaf een enthousiaste beschrijving van den persoon en het werk van Albert Schweitzer ¹⁾. Voor dezen professor is Schweitzer de model-arts, de ideale dokter, dien hij aan zijne studenten voorstelt als de man, bij wien de menschenliefde tot daad is geworden.

Oorspronkelijk waren de geestelijke en de geneesheer één; er zijn in onzen tijd weder allerlei verschijnselen en opvattingen, welke den wensch te zien geven, dat iets van die eenheid terugkeere.

Schweitzer is, volgens Professor de Josselin de Jong, zulk een groot medicus, omdat hij in zijn leven den eisch gehoord heeft: wij moeten den last van lijden, welke op de wereld ligt, mee helpen dragen.

Schweitzer was in zijn jeugd allerminst een brave Hendrik, hij doet met de jongens van het dorp mee, en geeft zijn onderwijzers veel moeite. Maar in dien gezonden, jongensachtigen jongen is ook eene fijngevoeligheid, welke telkens tot uiting komt: hij huivert om het vele leed, dat hij overal ziet. Dit motief werkt in de richting van den doktersarbeid.

Alle zweem van dilettantisme is aan Schweitzer vreemd. Hij

¹⁾ Dr. R. de Josselin de Jong: De taak van den Arts in verband met de persoon en het werk van Albert Schweitzer. Utrecht, A. Oosthoek, 1927.

is technisch, wetenschappelijk geschoold, en spant zich voortdurend in het te blijven. Hij rust niet voordat hij een ziekenhuis heeft, dat met de modernste hulpmiddelen is toegerust, en aarzelt niet kostbare geneesmiddelen aan te schaffen. Menige Europeesche geneesheer zou hem zijn ziekenhuis benijden. Het „God zegene de greep” van een nog steeds niet verdwenen Christelijk dilettantenwerk ontbreekt aan Schweitzer's hospitaal. Maar tegelijkertijd bezit hij die geheimzinnige gave — welke velen tegenwoordig zoeken, en meenen te vinden in niet-gestudeerde geneesheeren —: „een invloed, die van hem uitstroomt, die vertrouwen aan den zieke geeft, alleen al door hem aan te zien.” Dr. Nessmann, een zijner assistenten, vertelt dit. Deze chirurg schrijft ook: „één trek heeft mij bijzonder bij hem getroffen. Hij leeft zóó met den patiënt mee, dat hij zijn lijden en zijn angsten met hem meevoelt, zonder echter de klaarheid van zijn oordeel te verliezen.”

Schweitzer is typisch sober in zijn uitleg, waarom hij dokter werd. „Dokter wilde ik worden, om, zonder eenig praten, te kunnen arbeiden. Jarenlang had ik mij geuit en gegeven in woorden. Met vreugde was ik theologisch leeraar en predikant geweest. Het nieuwe handelen kon ik mij echter niet voorstellen als een spreken over den godsdienst der liefde, maar alleen als een eenvoudig verwezenlijken daarvan.”

Het doordringen in de veelzijdige, en toch niet gecompliceerde persoonlijkheid van Schweitzer geeft ons een man te zien, die niet „een denkend mensch, en ook nog religieus” is, maar bij wien het denken evenzeer leiding geeft in de filosofie, als in de theologie. Hier is een door en door religieus man, die, hoewel hij, niet zonder moeite, het zich bezig houden met de „geestelijke wetenschappen”, en het theologisch professoraat opgeeft, de studie van de natuurwetenschappen beschouwt als een noodzakelijke aanvulling. En deze studie wordt voor hem

een „geestelijke ervaring”. „Van het begin of had ik het als een psychisch gevaar gevoeld, dat in de zoogenaamde geestelijke wetenschappen, waarmee ik tot nog toe te maken had, geen waarheid bestaat, welke zich vanzelf als zoodanig voordoeft, maar dat eene meening, door de wijze, waarop zij optreedt, gelden kan als waarheid. Het doorgronden van de waarheid op het terrein van de geschiedenis en der filosofie speelt zich steeds af in voortdurend zich herhalende, eindeloze duels tusschen den werkelijkheidszin van den een en de vernuftige verbeeldingskracht van den ander.”

Schweitzer heeft voortdurend te maken met menschen, die den zin voor de werkelijkheid zijn kwijt geraakt, en het was telkens voor hem iets, wat hem drukte. Nu komt hij, met zijn medische studie, plotseling, in een ander land. „Ik had,” zegt hij, „met waarheden te maken, welke uit werkelijkheden bestonden, en bevond mij onder menschen, voor wie het vanzelfsprekend was, dat zij elke bewering moesten bewijzen door feiten. Dit maakte ik door, als een voor mijn geestelijke ontwikkeling noodzakelijke ervaring.”

In 1926 wordt Schweitzer, in Lambarene, in beslag genomen door den bouw van een nieuw ziekenhuis. Hij moet zelf meedoen, anders gebeurt het werk niet, zooals het moet. Nu is hij opzichter en leider van een troep arbeiders, die boomen velt. Terwijl hij daarmee bezig is, krijgt hij het bericht, dat de filosofische faculteit der Deutsche Universiteit te Praag hem tot doktor honoris causa benoemd heeft. Dit is typisch voor Schweitzer: de doktor in de filosofie is tegelijk opzichter van arbeiders! Maar hier mag dan ook nog eraan herinnerd worden, dat hij telkens uit zijn werk vlucht in de muziek, en dieper tracht door te dringen in de kunst van Bach. Er is hier eene persoonlijkheid van breedte en diepte, verticaal en horizontaal.

Zooals Schweitzer zelf zegt: hoewel ik, toen ik medicijnen studeerde, min of meer dronken werd tengevolge van den omgang met werkelijkheden, kwam ik er toch nooit toe de „geestelijke wetenschappen” gering te schatten, zooals velen dit deden. Integendeel. Ik hield mij bezig met chemie, met physica, met zoölogie, met botanie en physiologie, en was mij nog sterker bewust, dat ook de denk-waarheid haar recht heeft: zij is subjectief, in zekeren zin, maar zij is van hoogere orde dan de feitelijke.

En nu schrijft hij woorden neer, naar welke niet alleen met aandacht moet worden geluisterd, omdat zij karakteristiek zijn voor Schweitzer, maar ook, omdat zij een opvatting en perspectief geven, welke van zeer wijde strekking zijn.

Ik tracht deze woorden weer te geven.

Het weten, dat resultaat is van het registreeren van de afzonderlijke verschijnselen, blijft altijd onvolledig en onbevredigend, wanneer het ons niet het laatste antwoord geven kan op de groote vraag, wat wij in het heelal zijn en daarin willen. Het komt pas tot bevrediging, wanneer wij het universeele leven ergens in ons individueele leven beleven.

Hier blijft Schweitzer nuchter, zakelijk: zijn ethische, religieuze geest wil waarheid. Hij is chirurg, maar ook „huisdokter”, wanneer hij met lichaam en ziel te maken heeft. De chirurg alleen doet geen recht tegenover den mensch, die zoekt en strijdt en pijn heeft. En dit volledige en diepe in Schweitzer brengt hem er toe als dokter filosoof te zijn, en zonder hulp van theologie, ook zonder elken sprong van denken, te komen tot het beginsel van den „eerbied voor het leven”. Schweitzer kan misschien het best gekarakteriseerd worden als de man van den „eerbied voor het leven”. Zoo werd hij dokter. En omdat hij dien eerbied heeft, is hij dokter-chirurg en dokter-zending. Schweitzer is dokter in de diepste beteekenis van deze taak, hij

haalt er, om zoo te zeggen, alles uit wat er uit te halen is. Zoo-als Rodin zijne figuren maakt tot openbaringen van menschelijk leven — niet alleen maar beelden of copieën van menschen — zoo doet het Schweitzer ten opzichte van den dokter: deze dokter leeft, er is eene openbaring in dezen dokter, hij verrast ons, omdat wij, hem ziende, „den dokter” ontdekken. Hij geeft de volheid van deze persoonlijkheid: deze dokter is barmhartige Samaritaan.

Schweitzer vertelt ergens van zijn vriendschap met den beroemden beeldhouwer Gaudi. Diens werken bewondert Schweitzer, vooral zijn werk, dat de vlucht van Jozef en Maria en het Christuskind naar Aegypte uitbeeldt, en in dit werk het allermeest: het ezeltje. De beeldhouwer is dankbaar-verrast, wanneer hij dit ontdekt, en gaat vertellen. Nu blijkt, hoe dit ezeltje a.h.w. eene geschiedenis heeft: de kunstenaar heeft lang, heel lang gezocht vóór hij een dier vond, dat voor zijn werk als model dienen kon; al de dieren, die hij te zien kreeg, waren onbruikbaar, vooral, omdat zij veel te mooi waren. Want de beeldhouwer had de overtuiging, dat de ezel van de vlucht naar Aegypte niet mooi moest geweest zijn, maar arm en moe: „een ezel, die iets liefs in zijn gezicht had, en begreep, waarom het ging.” Dien ezel zocht hij, en vond hem eindelijk. Geen bedachte ezel, maar een werkelijke.

Het mag een oogenblik vreemd schijnen dit verhaaltje te gebruiken om duidelijk te maken, wie Schweitzer is, als dokter. Men begripe het derde der vergelijking! Schweitzer is dokter — er zijn vele doktoren, knappe doktoren, maar er is zoo groote behoefte aan een dokter, die niet alleen knap is, die niet vóór alles knap is, maar die begrijpt, waarom het gaat, die, in zijn gelaat, dat bijzondere heeft, waardoor de te helpen mensch terstond weet, dat hij den diepsten eerbied voor het leven heeft.

Schweitzer is als dokter gepromoveerd op een proefschrift over „Jezus, psychiatrisch beoordeeld”. Hierin bestrijdt hij de meening van sommige geleerden, die Jezus beschouwen als psychisch abnormaal, onder den invloed van ziekelijke ideeën, lijdend aan groothedswaan en vervolgingswaan. Schweitzer, die, als theoloog, Jezus had geteekend als degene, die beheerscht werd door de Joodsche verwachting van het wereld-einde, en die zich geroepen gevoelde den Messias te zijn, tracht hier Jezus „medisch” te begrijpen, en aan te toonen, dat hij psychisch gezond is, een, die met de werkelijkheid rekt. Psychisch is Jezus’ enthousiasme volkomen normaal.

Zooals Schweitzer Jezus ziet, als den geloovige, die aan God gebonden is, en die nu èn ethisch èn religieus is, zoo zien ook wij Schweitzer. Jezus is nuchter in zijn ethische eischen, maar tegelijkertijd religieus: behalve de werkelijkheid is er het Koninkrijk Gods. Het ezeltje buigt zich onder den last, dit is de nuchtere werkelijkheid, maar dat het begrijpt, waarom het gaat, beteekent, dat het nog iets anders bezit dan de nuchtheid.

In dit verband mag opgemerkt worden, hoe Schweitzer’s oordeel is over de primitieve menschen. De wetenschap neemt veelal aan, dat de primitieve menschen, bijvoorbeeld de negers in Afrika, gevangen zijn in traditie en bijgeloof. De oppervlakkige meening van den „beschaafden” Europeaan is, dat zulke primitieven, andere, mindere wezens zijn dan de Westerlingen. Daarom wordt ook Schweitzer’s gaan naar het oerwoud beschouwd als een dwaasheid. Maar hij zelf voelt het anders, en vindt in Afrika zijn meening bevestigd: „tot mijn verbazing vond ik, in de gesprekken, welke ik met hen voerde, dat zij met de elementaire vragen naar den zin des levens en naar het wezen van goed en kwaad doorgaans veel meer bezig waren dan ik verondersteld had.”

Nu komt het mij voor, dat in deze houding van Schweitzer tegenover de primitieve menschen eene waardigheid is, welke wij veel te veel missen in den dokter, zooals onze maatschappij hem kent, en dat daardoor dikwijls te verklaren is de wanhoopsvlucht naar kwakzalvers. Schweitzer dringt door het uitwendige heen tot het wezen van den mensch. De primitieve blijkt een mensch te zijn, die met het probleem worstelt. Hoevele doktoren gaan met hunne patiënten om, zonder bij hen te zoeken naar wat achter het primitieve ligt!

Men zou kunnen zeggen, dat Schweitzer dokter is in den elementairen zin van het woord: hij nadert den mensch, niet alleen met zijn medische kennis, en met de medische geneesmiddelen, maar als geestelijk mensch ontmoet hij den geestelijken mensch. Dit heeft niets met theologie, met dominé's- of zendingsopvatting te maken, het is eenvoudig de eerbied voor het leven, die hem deze houding doet aannemen.

Wat is dokters-ethiek? Hoevele doktoren zijn ethische menschen? Hoever strekt zich deze dokters-ethiek uit? Schweitzer zegt: „de ethiek van den eerbied voor het leven is de tot in het universeele uitgebreide ethiek der liefde.” Het voorbeeld van Schweitzer als dokter doet ons ontdekken, dat de dokter, welke de liefde mist, niet volledig dokter is. Alle wetenschappelijke gaven kunnen dit gemis niet goed maken.

De medische wetenschap bezit deze opvatting van den eerbied voor het leven, voorzoover het bij haar vaststaat, dat tot het laatste, ook tot het bittere einde toe, gestreden moet worden voor het behoud van het leven. Zij breide deze verantwoordelijkheid uit en verdiepe haar, door zich ook verantwoordelijk te achten voor het leven van den patiënt, inzoover en omdat hij een geestelijk mensch is. Alleen wetenschap, welke de liefde kent, is zich hare verantwoordelijkheid bewust. Schweitzer zegt, dat de wereldbeschouwing van den eerbied voor het le-

ven een religieus karakter heeft. De mensch, die haar erkent en toepast, is, op elementaire wijze, vroom. Hier zijn wij dus, met Schweitzer, in den modernen tijd, aangeland in de aller-oudste tijden: geneesheer en priester zijn één. Maar, omdat het de moderne tijd is, openbaart deze waarheid zich anders dan vroeger. Het religieuze, in den uitwendigen vorm, ontbreekt; maar de dokter wordt ten volle dokter, wanneer hij ten volle bezielde is door den eerbied voor het leven, wanneer hij religieus is. Minder mag niet verlangd worden. Meer echter te verlangen — bijvoorbeeld, dat hij eene bepaalde „geloofsovertuiging” zal hebben — is niet verstandig, en ook niet christelijk.

Het is wel zeker, dat Schweitzer ernst maakt met zijn dokterswerk. Hij doet dit soms op eene wijze, waarbij de ernst verborgen is in den humor. Schweitzer's assistent, Dr. Nessmann, vertelt, dat de dokter een machtigen en gevaarlijken concurrent heeft in den zwarten fetischman, die toovenaar en dokter is. En nu doet Schweitzer de ronde in het ziekenhuis, en Dr. Nessmann ziet opeens een anderen Schweitzer, een, die gelijkt op een toovenaar, op een machtigen magiër, die den zieken inlander imponeert door zijn machtig woord, zijn machtig gebaar. Als een fetischman brengt Schweitzer zijn bezoek, en past zich op geniale wijze zóó aan, dat hij den zieken neger overtuigt. Is dit een truc? Men kan het ook noemen een soort van „heilige humor”. Schweitzer kan — misschien mogen wij zeggen: op de wijze van Jezus — magiër zijn: het gaat om het leven. Deze dokter is een „machthebbende”!

De negers zijn sterke tabakrookers. De nicotine werkt dikwijls storend op de functioneering van de darmen. Nu moet men feitelijk het gebruik van tabak verbieden. Maar dit is te eenvoudig, en daardoor onaanvaardbaar voor de mystieke hersens van een inlander, die zijn ziekte altijd toeschrijft, hetzij

aan vergif, hetzij aan „de worm”, die zijn lichaam verteert. Hij eischt met veel lawaai „het biang”, het geneesmiddel. Wat doet nu Schweitzer? Hij zet een flesch met een gekleurde vloeistof voor den zieke neer, en zoo mogelijk met een verdachte reuk. „Het is een zeer krachtig geneesmiddel,” verklaart hij dan aan den zieke, „dat je zeker zal genezen. Maar krijg het vooral niet in je hoofd tabak te rooken, zoolang je het geneesmiddel inneemt. Je zoudt er de ernstigste gevolgen van ondervinden.” Hij eindigt met den patiënt nog eens ten sterkste op het hart te drukken, om onmiddellijk bij hem te komen, als hij bij ongeluk toch wat tabak gerookt heeft. Een heilzame vrees verhindert van dit oogenblik af den inlander om voort te gaan zich door nicotine te laten vergiftigen, terwijl hij zijn drankje inneemt, dat niets anders is dan zuiver water met enkele druppels kleursel en een beetje onschadelijk zout voor den smaak. „De zieken waren” — zegt Dr. Nessmann — „altijd zeer voldaan over de geweldige uitwerking van hun „medicijn” en kwamen telkens opnieuw er om vragen. Dan waren wij er met een zeker van, dat ze hun kuur van onthouding van nicotine volgden.”

Dit is de plooibare, geestige doktersfiguur. Zij bekoort, zij laat Schweitzer zien als den man, die zijn ernst plooien kan in het luchtig kleed van een grap.

Deze zelfde man zegt, als hij spreekt over zijne taak in Midden-Afrika: „het is niet voldoende, dat de Regeering doktoren naar de koloniën uitzendt, ook de „maatschappij der menschen” moet haar ethischen plicht begrijpen, en voor doktoren zorgen.” En dan roept hij hen, die iets van het lijden weten, door eigen ervaring, om zich verantwoordelijk te gevoelen tegenover de negers, als „broeder” der negers. De „broederschap van hen, die door smart geteekend zijn” heeft hier haar taak, zij moet de opdracht geven, in naam der ware cultuur. Wat wij voor de

volken in de koloniën doen, is niet een weldaad, maar boete voor het vele leed, dat wij brachten.

Zoo gezien is er in de doktersgestalte, daar aan den zoom van het oerwoud, iets, dat op buitengewone wijze imponeert. Men kan het mystiek noemen — deze schuilt er beslist in. Maar tegelijkertijd is er een zakelijke, nuchtere zekerheid. Schweitzer zegt: „politiek zijn de koloniale problemen, zooals zij geworden zijn, niet op te lossen. Het nieuwe is, dat blank en bruin of blank en zwart, elkaar, in ethischen geest, ontmoeten. Dan eerst zal een vergelijk mogelijk zijn.

Aan de vorming van dezen geest te arbeiden, dat is wereldpolitiek drijven, welke een toekomst heeft.”

Zien wij, hoe indrukwekkend in haar roeping, de figuur van Schweitzer in Afrika is?

SCHWEITZER ALS MUSICUS

Reeds als kind kwam Schweitzer onder den indruk van muziek; deze had zulk een invloed op hem, dat hij erdoor werd aangegrepen, alsof een geheimzinnige macht hem overweldigde. Het was niet zóó, vertelt hij later, dat ik het alleen maar mooi vond, het was, alsof ik aan de aarde ontruikt werd. Deze liefde voor muziek heeft hij als een erfenis meegekregen: in de familie Schweitzer en die zijner moeder waren verschillende mensen, die iets presteerden in de muziek. Eigenaardig is, dat zijn eerste muzikleeraar, Eugen Münch, de organist der Stephanuskerk te Mülhausen (waar Schweitzer het gymnasium bezocht), aanvankelijk weinig vreugde had van zijn leerling. Schweitzer improviseerde veel, wanneer hij studeerde, en hield zich niet aan de opgegeven taak. Bovendien weigerde de gesloten natuur, welke Schweitzer had, te toonen, wat er in hem omging, wanneer hij een mooi stuk moest spelen, en nu krijgt hij standjes om zijn „houterig spel”. En dan opeens komt de omkeer, wanneer hij Mendelssohn's „Lied ohne Worte” voorspelen moet. Een tijdje later, wanneer hij Bach mag spelen, en vóór het orgel gaan zitten, breekt zijn gelukkige stemming door, en laat hij zien, wat hij kan. In Günsbach mocht hij reeds als schooljongen, van tijd tot tijd, den organist vervangen op het orgel, tijdens de godsdienstoefening. In Mülhausen gebruikt Eugen Münch hem als plaatsvervanger. Deze uren behoorden tot de gelukkigste zijner jeugd. Als student in Straatsburg wordt Schweitzer leerling van Ernst Münch, den broeder van den Mülhauser organist, die beroemd werd door zijn Bachconcerten. Aan hem heeft Schweitzer vooral te danken, dat hij reeds vroeg vertrouwd raakte met Bach. Ernst Münch was een der eersten, die Bach anders speelde dan in dien tijd

de gewoonte was: niet modern, maar met stijlvollen eenvoud. Ook Wagner brengt in Schweitzer's ziel de geweldigste beroeringen. Het eerste bezoek aan Bayreuth, in 1896, behoort tot zijn wondervolste herinneringen.

In Parijs komt Schweitzer in aanraking met Widor, die hem orgellessen geeft. Deze beide mannen worden, en blijven, groote vrienden. Al de jaren door hebben zij samengewerkt. Men krijgt soms den indruk, dat Schweitzer op het punt gestaan heeft al het andere los te laten, en zich alleen aan de muziek te wijden. In zijn liefde voor de muziek is bij hem iets hartstochtelijks — maar *deze* hartstocht legde hem geen ascese op: Schweitzer is niet te begrijpen zonder de muziek, het is alsof deze hem, met zijn geloof, tot de zwaarste taak in staat stelt. Zij is voor hem heel wat anders dan liefhebberij of luxe, zij is bij hem opgenomen in zijn geloof, functie van zijn geloof, religie. Met zijne kennis van en gave voor de muziek gaat bij Schweitzer samen zijne kennis van het orgel. Over orgelbouw heeft hij studies geschreven, en zijne kennis van de orgels schijnt wonderbaarlijk te zijn.

Ook over Schweitzer als musicus zou eene deskundige studie geschreven kunnen worden, wat in dit boek niet bedoeld wordt.

Wel schijnt het mij mogelijk, te wijzen op de „groote gedachte” van Schweitzer, welke ook zichtbaar wordt in zijn muziek: hij is de man van het elementaire denken, hij maakt Jezus los van de dogmatische opvattingen omtrent hem, en laat hem zien in zijn oorspronkelijkheid. Deze gedachte is ook te vinden in zijne opvatting van de muziek. Schweitzer zegt, dat Bach *schildert* in muziek, hij is realist. Bach componeert bij bijbelteksten, en zoekt nu in de eerste plaats eene bepaalde situatie, eene scène, die hij dan zoo concreet mogelijk in muziek tracht weer te geven. Tegenover de opvatting, dat Bach „reine Musik” geeft,

stelt Schweitzer, in zijn werk over Bach, dat doorgaat voor het standaardwerk over den meester, de opvatting, dat Bach dichter en schilder is, in zijn muziek. „Alles wat in de woorden van den tekst zit, in gevoel en in teekening, wil Bach met zoo groot mogelijke levendigheid en duidelijkheid in het toon-materiaal weergeven. Hij is nog meer toon-schilder dan toondichter. In zijne muziek hoort men het alles, en ziet het: de op en neergaande nevels, de bruisende winden, de golven der zee, de vallende bladeren, de luidende klokken, het met vasten tred voortgaande geloof, den trotschen mensch, die vernederd, en den deemoedige, die verhoogd wordt, den Satan, die in opstand komt, de engelen, die op de wolken des hemels wiegelen...”

Een Deensche musicus noemt Schweitzer „een profeet op het orgel”, hij hoort hem het groote preludium in D-dur spelen, en het kwam tot hem in een gestalte, die de geweldige krachten van dit werk geheel deed uitkomen. Het kenmerk van dezen „profeet”, in zijn spel, is: de eenvoud.

Ook hier dus weer dezelfde Schweitzer, die, als theoloog, en de geweldige enthousiaste kracht van Jezus ontdekt, en zijn eenvoud: de ethiek der liefde. Die, als filosoof, de elementaire kracht vindt in den eerbied voor het leven. De techniek, de kunst als „reine Musik”, verbergt de oorspronkelijke gedachte, verknoeit de oorspronkelijke kleuren, zooals de dogmatische theologie dit gedaan heeft met de Jezusfiguur en het filosofisch denken met de wereld- en levensbeschouwing.

Schweitzer openbaart de „architectuur” van Bach, zooals hij de architectuur van het Evangelie, en de architectuur van den levenden mensch heeft geopenbaard.

Zijne opvatting van Bach wordt niet algemeen aanvaard. Maar zij is voor velen tot eene openbaring van diens geweldige werk geworden. Mij komt het voor, dat, zooals hij den „toonaard” van het Evangelie heeft gevonden, hij dien ook vond voor

Bach's muziek. En in ieder geval werkt zijne opvatting revolutionair. Dit is op elk terrein van het geestelijke een zegen.

Romain Rolland heeft, in een gesprek, Bach eens geteekend: hoe hij, in een verlaten kerk, 's nachts, vóór het orgel zit, terwijl buiten de storm huilt, en oorlog het land teistert.

Zoo ziet ook Schweitzer den musicus Bach, en ook ziet hij zoo Jezus.

En zoo is ook Schweitzer zelf: hij leeft in deze wereld, en hoort het geluid van den wind, en kent de verschrikking van de demonische krachten — maar de kerk is er, en het orgel, en de muziek. Het is vruchteloos werk de wereld te verklaren en haar harmonie te vinden — maar het is wel mogelijk, temidden van de storm en de verschrikking, en met behulp van hunne tonen, met de muziek te bereiken, dat ten slotte gehoord wordt: het suizen van de zachte stilte.

In al het werk van Schweitzer is de *kunstenaar* te herkennen, hij is het als theoloog, als filosoof, als dokter onder de negers. Zooals in den Johannesbrief staat, als getuigenis van een, die met Jezus in aanraking kwam, en het nu uit-juicht: het leven is *geopenbaard*, dus: nu zie ik pas, wat leven is; nu ik Christus ken, zie ik het leven (zooals een mensch, als hij 't portret of het landschap van een artist aanschouwt, uitroept „'t is mij eene openbaring”), zóó overkomt het Schweitzer: als kunstenaar bij de gratie Gods nadert hij de wetenschap, den Bijbel, het leven, en het wordt hem: geopenbaard.

UIT SCHWEITZER'S JEUGD

Toen Schweitzer in 1923, dus in zijn acht en veertigste jaar, twee uur oponthoud had in Zürich, bezocht hij zijn vriend Dr. Oskar Pfister, den psychoanalyticus, die hem aan het praten kreeg over zijne jeugd. Uit het door Pfister stenografisch opgeteekende is later het boekje „Uit mijn Jeugd” ontstaan.

Pfister vermoedde, dat er in de jeugd van dezen man materiaal opgehoopt lag, dat van groote waarde is voor een begripen van deze bijzondere persoonlijkheid.

Iets van dit materiaal willen wij laten zien.

Intusschen erkennen wij, dat Dr. Pfister gelijk heeft, wanneer hij zegt: „toch laten alle inlichtingen over Schweitzer's zieleleven en ontwikkeling het eigenlijke geheimenis der volledige persoonlijkheid onaangeroerd. Zelfs, wanneer wij veel meer materiaal bezaten dan Schweitzer ons ter beschikking stelt, blijft toch elke analyse stukwerk, ook, wanneer zij onder ideale voorwaarden de diepten van het onderbewuste doorvorschen kan, en al kan zij nog zoo veel gewichtige gegevens te voorschijn brengen. Ten slotte moet zij toch halt houden en zich eerbiedig buigen voor die scheppende machten, die uit het rijk van den eeuwigen logos, der oneindige vrijheid, oprijzen.”

Schweitzer vertelt, dat het eerste, wat hij zich uit zijn kindjaren herinneren kan, is: de duivel. Dien meende hij te ontdekken, wanneer hij, als vierjarig kind, bij zijn vader den dominé in de kerk zat, en dan boven op het orgel uit een glinsterend raampje een harig gezicht, heen en weer bewegend, naar beneden keek. Het was te zien, zoolang het orgel speelde en het zingen duurde — het verdween, zoodra de dominé, bij het altaar, bad, verscheen weer terstond, wanneer er gespeeld en gezongen werd, verdween opnieuw, zoodra de dominé met de preek

begon, om aan het einde, bij het zingen en orgelspelen, nog eens te voorschijn te komen.

„Dat is de duivel, die in de kerk komt kijken,” zei Schweitzer bij zichzelf. „Als mijn vader met het Woord Gods begint, moet hij maken, dat hij wekomt.” Veel later ontdekt Schweitzer, dat dit harige gezicht, dat op zoo merkwaardige wijze verscheen en verdween, dat van Vader Iltis, den organist, was, en zichtbaar werd in het spiegeltje, dat op het orgel hing.

Deze elken Zondag opnieuw beleefde theologie — zegt Schweitzer — gaf den beslissenden toon aan voor mijn kinderlijke vroomheid.

De theologie van Professor Schweitzer is in wezen dezelfde als die van het kind.

Het kind Schweitzer, dat volstrekt geen model-kind is, heeft wel een zeer gevoelig geweten. Er is het aardige verhaal van het kind, dat door een bij gestoken wordt, en nu verschrikkelijk huilen gaat. Het heele huis wordt bij elkaar geschreeuwd, en het kind beklaagd. De kleine Albert vindt deze belangstelling wel prettig en streelend, en blijft huilen, ook nadat de pijn voorbij is. „Mijn geweten zeide mij, dat ik moest ophouden, maar ik jammerde door. Daarbij kwam ik mijzelf zoo slecht voor, dat ik er dagen lang ongelukkig over was.”

Het verraad van een vriendje, aan wien hij een geheim toevertrouwt, over de juffrouw uit de eerste klas der dorpsschool, brengt het kind tot wanhoop. „Geen van de slagen, welke ik later in het leven te verduren had, deed mij zóó 'n pijn als deze.” Er is voor Schweitzer een souvereiniteit van het geweten, die hem tot een man heeft gemaakt, voor wien het ethische in zekeren zin voorwaarde is voor het religieuze.

De herinnering aan de dorpsschool is Schweitzer bijgebleven, en daarin openbaart zich bij hem een typische ootmoed. „Nu nog, wanneer ik mijn vroegere schoolmakers in het dorp of op

het land tegen kom, staat mij dadelijk voor den geest, waarin zij knapper waren dan ik. De een kon beter uit het hoofd rekenen, een ander maakte minder fouten in zijn dicté; die wist altijd alle jaartallen; die was de eerste in aardrijkskunde; die — ik bedoel jou Frits Schöppeler — schreef bijna nog mooier dan de meester. Zelfs op dit oogenblik zijn zij voor mij dat, waarin zij mij indertijd de baas waren.” Hij wil in geen geval iets meer zijn dan de arme dorpsjongens. Toen hij het met vechten won van een jongen, die veel grooter was dan hij en voor sterker gehouden werd, snauwde deze hem toe: „ja, als ik elke week tweemaal soep met vleesch te eten kreeg, zooals jij, dan zou ik ook zoo sterk zijn als jij!” Dit is voor den jongen Schweitzer eene openbaring: de dorpsjongens beschouwen hem niet heelemaal als een der hunnen. Daaronder gaat hij gebukt, en soep met vleesch gaan hem tegenstaan. Hij wil niet anders zijn dan zij, en ook het niet beter hebben dan zij. En hij zorgt ervoor zich in niets van de anderen te onderscheiden.

Toen hij eens een nieuwe jas kreeg, zei de kleermaker: „Sakkerloot, Albert, nu lijkt je al een heele mijnheer!” Dat is voor hem voldoende, om vast te besluiten de jas nooit aan te trekken; straf noch slaag helpt; hij heeft de jas niet gedragen, omdat hij niet als een jongeheertje boven zijn makkers wilde uitsteken.

Die jaren op de dorpsschool zijn een voortdurende strijd van den jongen om geen „jongeheertje” te worden. Wie den grooten Schweitzer is gaan kennen, ontdekt de eerlijkheid en echtheid van deze eerezucht. Vooral één karaktertrek van den jongen Schweitzer treft in de analyse van de kinderjaren: de liefde voor zijn medeschepselen, voor mensch en dier.

Nu en dan komt een Jood, Mausche, in Günsbach, met zijn ezelwagentje. Voor de dorpsjongens was dit een gebeurtenis. Zij liepen hem na en jouwden hem uit. Ook Albert Schweitzer

doet mee, en loopt achter hem en zijn ezel aan, en schreeuwt. Mausche, de Jood met zijn grauwen baard, loopt bedaard door, even bedaard als zijn ezel. Alleen kijkt hij af en toe om, en glimlacht dan verlegen en goedig. Dat glimlachen overweldigt den jongen. „Van Mausche heb ik voor het eerst geleerd, wat het zeggen wil, onder vervolging rustig te zwijgen. Hij is mij een groot leermeester geworden. Van toen aan groette ik hem eerbiedig.”

Schweitzer zegt, dat hij steeds, zoover als zijne herinneringen in de kinderjaren teruggaan, geleden heeft onder de vele ellende, die hij in de wereld zag. Hij is een gewone ondeugende jongen geweest, en toch: „onbevangen, jeugdige levensvreugde heb ik eigenlijk nooit gekend, en ik geloof, dat het met vele kinderen precies zoo gesteld is, al zien ze er op het oog ook heel vroolijk en heel onbezorgd uit.”

Deze smart over het leed der menschen heeft op den jongen, ook reeds in de kinderjaren, een last gelegd. Wanneer hij als gymnasiast in Colmar komt, vindt hij daar op het marktplein een standbeeld, voor den een of anderen admiraal opgericht. Daarop komt ook voor een in steen gehouwen neger, een Hercules-gestalte met een peinzenden, droeven blik in het gelaat. Deze neger laat hem niet met rust, zijn gezicht vertelt hem van de ellende in het donkere werelddeel.

In het bijzonder lijdt de jongen, wanneer hij de pijn en het leed van dieren ziet. Een oud, hinkend paard, dat geslagen wordt; de dierenplagerijen der jongens; de moede oogen van een dier; ook het hengelen, waarbij de wormen en de visschen het te kwaad krijgen: het is alles voor den jongen een kwestie, welke hem tot nadenken brengt, eene levenservaring, welke hem beschaamd maakt en ontroert. En nu groeit de overtuiging, eene, die wij zelden zoo sterk aantreffen als bij Schweitzer: dat wij slechts dan leed en dood over een ander wezen mogen bren-

gen, wanneer daarvoor een besliste noodzakelijkheid aanwezig is. Hier mag, volgens Schweitzer, geen gedachteloosheid zijn. Men noemt dit sentimenteel. Men kijkt naar den forschen, stoeren man, die het tegendeel van sentimenteel is, en vraagt zich af, of hij misschien gelijk heeft. Later, veel later, vindt hij voor zijne filosofie het grondbeginsel van den *eerbied voor het leven*.

Er is door mij, in dit boekje, telkens iets opgezocht en tevoorschijn gehaald uit de jeugdherinneringen van dezen merkwaardigen man. De problemen, de grootsche, diepzinnige gedachten, de heilige overtuiging — zij zijn reeds in het kind, in kinderlijke gedaante, aanwezig. Een boekje als dat „Uit mijn Jeugd” lijkt mij een der kostbaarste hulpmiddelen voor de opvoeding en voor de school. De diepzinnigheid, welke door den groeienden mensch veroverd moet worden, is hier, als in een prentenboek, aanwezig. Hier is een kind, een jongen, die „zonder illusie het onbekende tegemoet gaat”, en die de allerzuiverste idealen heeft veroverd en blijft behouden.

Nog eene kinderherinnering worde hier verhaald.

Op de dorpsschool komt de schoolopziener inspecteeren. Deze man is de samensteller van de leesboeken, die op school gebruikt worden. En nu ziet Schweitzer voor het eerst, in levende lijve, een man, die een boek geschreven heeft, den schrijver van de twee boeken, welke voor hem na den Bijbel kwamen! „Zijne verschijning was niet indrukwekkend. Hij was klein, had een kaal hoofd, een rooden neus, een buikje en droeg een blauw-grijs pak. Voor mij echter was hij door een stralenkrans omschenen, want hij was immers de schrijver van een boek. Het kwam mij onbegrijpelijk voor, dat de juffrouw en de meester zich met hem onderhielden als met elk gewoon sterveling.”

Ik meen, dat deze eerbied een der geheimen is van den geleerde, die Schweitzer is. Hij is nooit aan dezen eerbied ontgroeid,

en daarom imponeert hij zóó in zijn geleerdheid. Er is in deze geleerdheid niets, ook maar niets van gewichtigheid, maar hij blijft een eerbiedig mensch.

Hoewel hij door zijne wetenschappelijke werken meetelt als een man van de qualiteit van geleerde — zijn jongste studie over de Indische godsdiensten brengt Professor Obbink, een der specialisten op het terrein der godsdienstgeschiedenis, tot bewondering — is Schweitzer het tegendeel van een kamergeleerde.

En luister nu naar die aardige kinderherinnering: „de meest onbehaaglijke plaats was voor mij de studeerkamer van mijn vader. Alleen als ik er *moest* zijn, kwam ik er. De lucht van boeken, welke daar hing, benam mij den adem. En ik vond het vreeselijk onnatuurlijk, dat mijn vader altijd voor zijn schrijftafel zat en studeerde en schreef. Ik begreep niet, hoe hij dat kon uithouden, en nam mij plechtig voor om nooit zoo'n studeerend en schrijvend mensch te worden.”

Schweitzer vertoont de zeldzame combinatie: geleerde te zijn, de man van het boek, en er is om hem heen de atmosfeer van de frissche lucht.

EEN ENKEL WOORD TEN SLOTTE

Ook de vraag, in hoeverre Schweitzer onbevredigd laat, mag onder de oogen gezien worden. Echter is de klemtoon in onze beschouwing bewonderend, tegen alle mode in. Men krijgt wel eens den indruk, dat tegenwoordig elke bespreking van menschen en boeken scherp, kritisch, zoo mogelijk, cynisch moet zijn, wil men tenminste meetellen in de „élite” der tot-oordeelen-bevoegden. En intusschen is er buiten op straat het geweldig hoera-geroep voor een leus en een leider — en in godsdienstige kringen is er het dierbaar genieten van uitverkoren gerechten!

Schweitzer leent zich in geen geval voor de laatste twee methodes: men wage het niet hoera te roepen; men krijgt hem, in geen geval, mee, in welk dierbaar kringetje ook. Maar cynisch-kritisch tegenover hem te gaan staan is eveneens uitgesloten, omdat de mensch, die met hem te maken krijgt, zich, tegenover hem, in dezelfde sfeer gevoelt, die er bijvoorbeeld is in de verhouding van ouders en kinderen: in de sfeer van eerbied. Het is hierom, dat er dikwijls in de kritiek van bekwame mannen, die de gave van het litteraire hebben, iets onaanvaardbaars is: zij kritiseeren, maar missen elementairen eerbied. Wij moeten in onzen tijd den moed hebben, om menschen, die eerbied voor het heilige missen, onbevoegd te verklaren, met het oog op leiderschap.

Toch is het mogelijk te spreken over hetgeen in Schweitzer gemist wordt. Men doet dit, zooals men in Zwitserland over Nederland, en in Nederland over Zwitserland, spreekt: in het eene land mist men de schoonheid der verre, diepe, oneindige perspectieven, in het andere de hooge witte toppen, de overweldigende kracht der bergen.

Er zijn menschen, voor wie het religieuze, ook al zijn zij Protestant, noodig heeft de sfeer van Maria, de Moeder des Heeren, de sfeer van knielen en oogen sluiten. Wij hebben oog voor het gevaarlijke van deze religieuze behoefte, maar erkennen haar mogelijkheid. Hoe verdraagzaam Schweitzer ook is, zeker ook met het oog op Katholieken, hij is in hart en nieren Protestantsch Christen, in zooverre hij die nuchterheid bezit, die hem, in zeker opzicht, verwant doet zijn aan Calvin, meer dan aan Luther. Of wil men het minder-theologisch zeggen: Schweitzer's religie is meer vaderreligie dan moederreligie.

De kracht van Schweitzer is eene ethische kracht. Ik stel mij voor, dat Schweitzer, ware hij predikant, vijftig van de twee en vijftig Zondagen, zou preeken uit de Bergrede. Er is in hem iets van een Mozes des Nieuwen Verbonds: gij zult.... Hij, Schweitzer, komt van den berg, waar hij God heeft ontmoet, en in zijne hand zijn de tafelen der wet, die God hem meegegeven heeft om aan de menschen te leeren.

Er is in Schweitzer datzelfde absolute, dat Mozes zóó geweldig maakt. Het beroemde verhaal van het „gouden kalf” — dat doorgaans onjuist begrepen wordt, omdat men den dienst van het gouden kalf beschouwt als de aanbidding van het goud — openbaart ons Mozes, en misschien ook wel Schweitzer. De vraag van het volk is, naar een god, die „vóór ons aangezicht gaat”, zooals de knecht dit doet, de slaaf (het hebreuwsche woord voor een slaaf is: de man, die vóór ons aangezicht gaat). Het kalf is de „god vóór ons aangezicht”. De eisch van Mozes is: God, vóór wiens aangezicht de mensch heeft te gaan. Hoe veelzijdig Schweitzer ook is — ook weer als Mozes —, hoeveel menschelijkheid, hoeveel menschenliefde en menschenlijke ontferming hem tot een bereikbaar mensch maken, toch is de gestalte van Schweitzer, stoffelijk en geestelijk, die van den reus, die den berg opgaat, om met God te verkeereren, en den berg

afkomt, dragend in zijne sterke handen de wet Gods.

Het „ethische” domineert bij Schweitzer. Wij voegen erbij, maar met groote voorzichtigheid, de religieuze gedachte van de „genade” blijft op den achtergrond. De gelijkenis van den „verloren zoon” is bij Schweitzer wèl in de daad van zijn leven, in zijn werk, zij treedt in zijne theologie, in zijne prediking, op den achtergrond. Voor Schweitzer zijn de eerste twee Evangelien, Mattheus en Marcus, de bron, waaruit hij put — het derde Evangelie, dat van Lucas, wordt zoo goed als niet door hem gebruikt. Nu kan dit verklaard worden door de opvatting, dat Lukas, historisch, bij de eerste twee achterstaat, het feit is ook, dat Schweitzer in zijne theologie en in zijne prediking min of meer verwaarloost de groote gedachte der zondenvergeving, welke in het derde Evangelie domineert. Lukas geeft in zijn 15e hoofdstuk de gelijkenis van den verloren zoon, die, ethisch, volkomen mislukt, maar, religieus, volkomen terecht komt. Hoewel wij het gevaar ervan erkennen, zouden wij ons toch kunnen voorstellen, dat een predikant, vijftig van de twee en vijftig Zondagen, preekt over de gelijkenis van Lukas 15. In zijn biografie van Nicolaas Beets zegt Professor Chantepie de la Saussaye, dat iedere dominé eigenlijk maar ééne preek heeft. Deze paradoxale uitspraak heeft haar waarheid. Zij geldt ook voor Schweitzer. Die ééne preek handelt over den „eerbied voor het leven”, over den ethischen eisch.

Er is, in 1924, eene studie verschenen van Martin Werner, privaat-docent te Bern, welke Barth en Schweitzer tegenover elkaar stelt, en beiden, persoonlijkheden van grooten invloed in den tegenwoordigen tijd, zien laat in onverzoenbare tegenstelling, als radicale tegenstanders. (Martin Werner. *Das Weltanschauungsproblem bei Karl Barth und Albert Schweitzer*, Bern, 1924.)

Martin Werner kiest onvoorwaardelijk de zijde van Schweit-

zer, en acht een compromis uitgesloten. Ons komt het voor, dat eene studie als deze haar waarde heeft, en ook in staat is sympathie te wekken voor den een, tegenover den ander — maar dat zij onbevredigd laat, en niet is in den geest van Schweitzer. Ten slotte past een man als Schweitzer niet in de sfeer van de tegenstelling — Barth misschien wel — men kan Schweitzer niet, theologisch, gebruiken voor een „standpunt”, omdat hij zoo door en door ondogmatisch is. En vooral ook, omdat in de „theologie” van Schweitzer altijd weer de hoofdzaak blijkt te zijn het discipelschap van Jezus.

Hoewel Martin Werner over de mogelijkheid spot, Barth en Schweitzer, beiden, te aanvaarden, waag ik het toch, en zie elk van beiden als eene profetische gestalte. Ook Jesaja en Jeremia zijn, theoretisch beschouwd, tegenstanders; maar elk van hen brengt Gods boodschap. Gods waarheid is niet vast te leggen in welk systeem ook. Dit sluit natuurlijk niet uit, dat men, in zijn keuze voor den een, den ander op de tweede plaats kan stellen. Theologisch is er de tegenstelling, geestelijk is er de diepe verwantschap. Schweitzer strijdt voor nieuwe cultuur, Barth staat afwijzend tegenover de cultuur. Het is wel noodig te kiezen.... Zou het misschien niet mogelijk zijn beide opvattingen mee te dragen? De een corrigeert den ander. Als „leek” ervaart de mensch beide stemmingen. In een man als Paulus, en voor Barth en voor Schweitzer, autoriteit, is ook de tweehed. Slechts de theoreticus, de dogmaticus, eischt een beslist standpunt. Het is zeker, dat en Barth en Schweitzer, de eerste practisch-radicaler dan de tweede, in botsing komen met het nationaal-socialisme.

Wanneer ik aan Schweitzer in zekeren zin „alles” te danken heb, behoud ik de vrijheid, en ook de behoefte, anderen, die anders zijn dan Schweitzer, te gebruiken voor geestelijke verrijking.

Ook deze opmerking lijkt mij van waarde:

Schweitzer is, zooals het heet, sterk-gefixeerd aan Jezus, aan Kant en aan Bach. Volgens de zoogenaamde logica, zeker ook volgens de theologische logica, is dit onhoudbaar. Zoolang men deze drie neerhaalt in het wetenschappelijke, in de sfeer van het logische, zijn zij van geheel andere geestelijke nationaliteit. Ik zwijg nu over de opmerking, dat Jezus niet in één adem genoemd mag worden met Kant en Bach. Maar deze drie zijn, in de wereld van het geestelijke, mannen van verschillende gestalten, één in hun gebondenheid aan God. Kant en Bach — zij zijn wel, als zij de taal der mensen spreken, mannen uit een geheel verschillend land — Schweitzer luistert naar beiden, en heeft beiden noodig voor zijn geestelijke ontwikkeling. In Schweitzer spreekt — als gij 't dan wilt: de rationalist-Kant, en ook de eenvoudig-vrome, traditioneel-orthodoxe Bach. Beiden dienen zij God, voor Schweitzer. En het is Schweitzer zelf, die niet leven kan „bij Kant alleen”, en ook niet van zijn theologische wetenschap alleen, maar die, na zijn werk, zich verfrischt aan Bach, zich onderdompelt in de muziek, welke hem den toegang opent tot het binnenste heiligdom. Er is in het heiligdom verscheidenheid van plaats! Gods aarde is geen vlakte zonder heuvelen en bergen.

In de perioden van sterke cultureele ontwikkeling, wanneer de maatschappij zich haar vooruitgang bewust wordt, ontstaat de neiging, de werktuigen en personen, welke dezen vooruitgang bewerkt hebben, te overschatten. Zoo viere koningen, staatslieden en parlementen, en opvoeding, wetenschappen, machine en de pers, afwisselend, hun tijd van triomf. Zoo is er ook vereering van profeten. En nu groeit het partijwezen!

Paulus spreekt er, in zijn brief aan de Gemeente van Korinthe, over, en zegt dan: gij zijt Gods akker — Gods plan is groot en breed en diep. De een plant, de ander giet, God geeft den was-

dom. De een legt het fundament, de ander bouwt. De een bouwt goud, de ander zilver, hout.... Het vuur beproeft het werk. Men waarschuwt voor gebrekkig werk — laat men ook waarschuwen voor de opvatting, dat er maar één materiaal of één stijl bestaat! Men moge kritisch zijn, laat men ook bewonderend blijven, open voor het andere, voor de verschillende kleuren en verschillende stijlen. Dat hier een probleem blijft, spreekt vanzelf. John Wesley zei eens: „ik vraag niet, dat gij het met mij eens zijt, maar wel, dat gij mij niet weigert de hand te geven.” Mij komt het voor, dat Schweitzer ons daartoe dringt. Mij komt het voor, dat hij een dier mannen is, tegenover wien men, nadat men desnoods „kritisch” hem beoordeeld heeft, staan blijft, om in zijne oogen te lezen de wonderbaar-rijke eenvoud van een vroom mensch.

